

ISSN 2307-8049 (PRINT)
ISSN 2663-2799 (ONLINE)
DOI 10.32999/KSU2307-8049

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
ЮРИДИЧНІ НАУКИ
Випуск 2

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Стратонов Василь Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна

Члени редакційної колегії:

Леоненко Максим Іванович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права, Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Леоненко Тетяна Євгенівна, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права, Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Слінько Дмитро Сергійович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Слінько Тетяна Миколаївна, кандидат юридичних наук, професор, завідувачка кафедри конституційного права України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

Сотула Олександр Сергійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна

Спіцина Ганна Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри права, Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Україна

Юрчишин Василь Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінальної та міжнародної юстиції, Чернівецький юридичний інститут Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Хуан Карлос Риофрйо Мартинез-Виллалба, доктор юридичних наук, професор, декан факультету права, Universidad de Los Hemisferios, Еквадор

Збірник наукових праць включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)

**Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Херсонського державного університету
(протокол від 31.10.2022 р. № 4)**

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 19746-9546Р
від 15.03.2013 р. видане Державною реєстраційною службою України

Електронна сторінка видання – <http://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj>

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Херсонський державний університет – провідний науково-освітній центр Півдня України, який у 2022 році святкує свій 105-літній ювілей. Це не просто значний відтинок часу, а ціла епоха для нашого університету. Це шлях наполегливої праці багатьох поколінь досвідчених, творчих, талановитих фахівців. Це шлях утвердження власних принципів, пошуків, звершень, зростання та примноження здобутків.

Херсонський державний університет відомий своїми науковими школами, які розвиваються та виховують молодих науковців. За керівництва відомих учених у нашому навчальному закладі підготовлено не одне покоління висококваліфікованих фахівців. Серед них – народні й заслужені вчителі, артисти, народні депутати України, олімпійські чемпіони, чемпіони Європи та світу, видатні вчені, письменники, журналісти, економісти, менеджери, юристи, державні й політичні діячі тощо.

Університет є засновником багатьох журналів, 12 з яких – фахові наукові видання України. Філософія збірника наукових праць «Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки» полягає в науковому осмисленні актуальних питань теорії та історії держави і права, державного управління, адміністративного, конституційного, міжнародного, цивільного і підприємницького, аграрного та екологічного права, кримінології, кримінального, кримінально-процесуального права тощо.

Упевнений, що високий професіоналізм та самовіддана праця вчених Херсонського державного університету сприятимуть подальшому розвитку і примноженню освітнього й наукового потенціалу нашої держави.

Щирозердно вітаю редакційний колектив, авторів і читачів «Наукового вісника Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки» з ювілейною датою. Хвала і шана талановитим і невтомним творцям цього видання!

З повагою,
Головний редактор
Василь СТРАТОНОВ

ЗМІСТ

Білоха А.І., Федосенко Н.А. НЕТИПОВІ ТРУДОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН УКРАЇНИ.....	6
Брендель О.І. ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНОГРАМ ІЗ МЕТОЮ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МОВЦЯ.....	11
Гавловська А.О., Проценко М.В. АБОРТ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА РЕПРОДУКТИВНОГО ВИБОРУ ЖІНКИ: ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ПОВНОЇ АБО ЧАСТКОВОЇ ЗАБОРОНИ.....	16
Кронівець Т.М., Тимошенко Є.А. ПРАВОВІ ТА ЦІННІСНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ПРАВОВОЇ ДІЙНОСТІ.....	21
Lutsky R.P. FREEDOM AND JUSTICE IN THE THEORY OF JURISPRUDENCE.....	24
Погребняк В.Я. СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІКА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПЕРЕХОДУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ У ПРАВОВІДНОСИНАХ СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	27
Силенок К.П. ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОФІЗИЧНИХ МЕТОДІВ У СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	32
Шкута О.О. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЗАСУДЖЕНИХ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	36

CONTENTS

Bilokha A.I., Fedosenko N.A. UNTYPICAL LABOR RELATIONS IN THE SYSTEM OF MODERN LABOR RELATIONS IN UKRAINE.....	6
Brendel O.I. SOME ASPECTS OF CRIMINAL INVESTIGATION OF PHONOGRAPHS FOR SPEAKER IDENTIFICATION.....	11
Havlovska A.O., Protsenko M.V. ABORTION AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF A WOMAN'S RIGHT TO REPRODUCTIVE CHOICE: STUDY OF CERTAIN ASPECTS OF FULL OR PARTIAL PROHIBITION.....	16
Kronivets T.M., Tymoshenko Ye.A. LEGAL AND VALUE PARTICULARITIES OF THE PHENOMENON OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS AN ELEMENT OF LEGAL REALITY.....	21
Lutcky R.P. FREEDOM AND JUSTICE IN THE THEORY OF JURISPRUDENCE.....	24
Pohrebniak V.Ya. ESSENCE AND SPECIFICITY OF CIVIL-LEGAL MECHANISM OF RIGHT TRANSFER IN LEGAL RELATIONSHIPS OF COMMON PROPERTY.....	27
Sylenok K.P. ON THE POSSIBILITY OF USING GEOPHYSICAL METHODS IN FORENSIC HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL RESEARCH.....	32
Shkuta O.O. PROBLEMS OF ENSURING THE SECURITY OF CONVICTS IN PLACES OF LOCATION OF LIBERTY IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE.....	36

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-1>

НЕТИПОВІ ТРУДОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН УКРАЇНИ

Білоха А.І., здобувач
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри права
гуманітарно-правового факультету
Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
<https://orcid.org/0000-0002-0602-1297>

Федосенко Н.А., к.ю.н.,
доцент кафедри права
Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
<https://orcid.org/0000-0001-9131-0642>

У статті розкривається поняття нетипових трудових правовідносин та зазначаються його ознаки. Через те, що наразі не створено єдиного наукового підходу до визначення цього поняття, широкому загалу достеменно не відомо, яким чином і в якому випадку такі правовідносини мають бути застосовані. У статті автором запропоновано визначення поняття «нетипові трудові правовідносини» та проаналізовано його ознаки. У контексті нетипових трудових правовідносин досліджено такі правові явища, як правовідносини, їхня структура та класифікація, трудові правовідносини та їхні ознаки, поняття зайнятості і нетипової зайнятості, а також проаналізовано роботи науковців, які вивчали зазначені явища. Проаналізовано положення чинного законодавства, що регламентують такі нетипові види зайнятості, як надомна та дистанційна робота, робота з нефіксованим робочим часом.

Ключові слова: правовідносини, трудові правовідносини, нетипові трудові правовідносини, зайнятість, нетипова зайнятість.

Bilokha A.I., Fedosenko N.A. UNTYPICAL LABOR RELATIONS IN THE SYSTEM OF MODERN LABOR RELATIONS IN UKRAINE

Now, all vital processes are connected with communication between people. A person needs communication in full for effective study, work, recreation, etc. However, from the end of 2019 until today, such a process between people has become more complicated due to certain external factors, which mostly do not depend on the will of a wide range of individuals. So, at the end of 2019, the world experienced the first precautionary measures in the form of self-isolation, quarantine, mask regime and other inconveniences caused by the spread of the coronavirus disease SARS-CoV-2. Due to the pandemic, the world economy stopped developing and stood still for some time. All nationwide processes, the usual mode of life of people were put on hold, the labor activity of individuals was forcibly stopped. Therefore, the state proposed non-typical types of employment, such as remote work, work from home, etc. Subsequently, atypical types of employment did not lose their relevance in the labor market of Ukraine and provided variability in the construction of new labor relations. The new impulse for the development of atypical types of labor activity was due to the introduction of martial law in Ukraine in connection with the armed aggression of the Russian Federation on the territory of our state. Military actions in the regions, mass shelling, terror of the civilians in most cases do not allow the labor process to take place in its usual form, that is why the process of establishing and fully introducing an atypical form of employment into the legal system of Ukraine is currently underway, a scientific approach to defining the concept of atypical labor relations is being initiated.

This article reveals the concept of atypical labor relations and indicates its signs. Since a single scientific approach to the definition of this concept has not yet been created, the general public does not know for sure how and in which case such legal relations should be applied.

In the article, the author suggested a definition of the concept of “atypical labor relations” and analyzed the features of this concept. In the context of atypical labor legal relations, such legal phenomena as: legal relations, its structure and classification have been investigated; labor relations and their signs, concepts of employment and atypical employment, as well as the analyzed works of scientists who researched such phenomena.

The positions of the current legislation regulating such atypical types of employment as: work from home, remote work, work with non-fixed working hours are analyzed.

Key words: legal relations, labor relations, atypical labor relations, employment, atypical employment.

Постановка проблеми. Соціалізація – це явище, яке є нестримним рушієм людського розвитку. Саме завдяки соціологічним процесам людям вдалося створити світ таким, яким він є зараз. Тому наразі ми маємо безліч матеріальних і нематеріальних благ, що

покликані полегшити людське життя, повністю задовольнити всі потреби конкретної особи й суспільства загалом. Усі процеси не є сталими, вони розвиваються із часом залежно від наявних умов. Проте в основі такого розвитку зазвичай стоїть група осіб, яка

об'єднана спільними інтересами та метою. Саме тому основоположним критерієм розвитку є комунікація між людьми, передача власного досвіду, напрацювань, думок від одного індивідууму іншому.

Зараз усі життєво необхідні процеси зав'язані на комунікації між людьми. Особа потребує спілкування в повному обсязі задля ефективного навчання, праці, відпочинку тощо. Проте з кінця 2019 р. процес комунікації між людьми ускладнився через певні сторонні чинники, які здебільшого не залежать від волі широкого кола осіб. Так, ще наприкінці 2019 р. світ відчув на собі перші запобіжні заходи у вигляді самоізоляції, карантину, маскового режиму та інших незручностей, що були викликані поширенням коронавірусної хвороби SARS-CoV-2 (також відомої у світі як COVID-2019). Через пандемію світова економіка перестала розвиватися та певний час стояла на місці. Не оминула вона й Україну. Усі загальнодержавні процеси, економічний розвиток, звичний режим життя людей стали на паузу, трудова діяльність осіб вимушено була зупинена. У такому випадку потрібно було шукати вихід, адже стандартні види зайнятості викликали би ризик захворюваності осіб. Тому в реаліях того часу державою були запропоновані нетипові види здійснення трудової діяльності, зокрема дистанційна робота, надомна праця тощо. На той момент такі види зайнятості вважалися абсолютно новими, не дослідженими, проте вкрай важливими для громадянського суспільства.

Згодом нетипові види зайнятості не втратили своєї актуальності на ринку праці України та дали варіативність у побудові нових трудових правовідносин. На превеликий жаль, новий імпульс розвитку нетипових видів трудової діяльності був зумовлений упродовженням в Україні воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією російської федерації на території нашої держави. Бойові дії в регіонах, масовані обстріли, терор мирного населення в більшості випадків не дають можливості трудовому процесу відбуватися у звичній формі, саме тому наразі відбувається процес встановлення та повного впровадження нетипової форми зайнятості у правову систему України, започатковується науковий підхід до визначення поняття нетипових трудових правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що наразі відсутня правова регламентація такого явища, як нетипова трудова зайнятість. Також серед науковців немає єдиного наукового підходу навіть на теоретико-понятійному рівні до визначення поняття нетипової зайнятості, при цьому нетипові трудові правовідносини як основний елемент, на якому базується такий феномен, взагалі не досліджувалися.

Серед науковців, які безпосередньо розглядали нетипові (атипові, нестандартні) види зайнятості та саме поняття нетипової зайнятості, варто виділити В.В. Копейчикова, Н.В. Веренич, О.Р. Дашковську, С.Д. Лучик, А.В. Дощенко, Н.Б. Теницьку, Г.О. Розеватова та інших.

Метою статті є комплексний аналіз поняття нетипових трудових відносин, тенденцій їх розвитку, законодавчого закріплення в Україні.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Для визначення поняття й ролі нетипових трудових відносин у правовій системі України насамперед варто з'ясувати, що таке трудові правовідносини. Це поняття складається з двох основних елементів: «праця» та «правовідносини».

В академічному тлумачному словнику української мови поняття «праця» трактується як «діяльність людини; сукупність цілеспрямованих дій, що потребують фізичної або розумової енергії та мають своїм призначенням створення матеріальних і духовних цінностей» [1]. Визначення А.О. Ситницької стосовно поняття «праця» є майже ідентичним вищезазначеному. Так, учена вважає, що праця – це цілеспрямована діяльність людини щодо створення, зміни та збереження матеріальних і духовних цінностей, виробництва товарів і послуг для задоволення власних та суспільних потреб. При цьому авторка додає, що роль праці в розвитку людини й суспільства полягає не лише у створенні матеріальних і духовних цінностей, а й у розвитку самих працівників. Завдяки праці людина забезпечує своє існування, формується як особистість, набуває певних навичок і здібностей, реалізує їх у трудовій діяльності [2, с. 56]. Своєю чергою В.В. Юровська визначає працю як цілеспрямовану діяльність людини, під час здійснення якої особа вступає у правові відносини з іншою фізичною чи юридичною особою з метою отримання доходів для забезпечення своїх фізіологічних і соціальних потреб; учена також додає, що праця людини в цьому розумінні передбачає наявність відносин, що регулюються нормами права [3, с. 68].

Що ж до правовідносин, то визначенню цього поняття приділяли увагу інші науковці. Наприклад, В.В. Копейчиков зазначає, що правові відносини – це специфічні вольові суспільні відносини, які виникають на основі відповідних норм права та учасники яких взаємопов'язані суб'єктивними правами і юридичними обов'язками [4, с. 190–191]. Своєю чергою О.Р. Дашковська зазначає, що через правовідносини реалізуються норми права, які встановлюють права й обов'язки людини, що можуть бути формально визначені (у статтях законів, підзаконних нормативно-правових актах та приписах) або ж не мати необхідних формальних ознак (протиправні права людини). Також авторка додає, що держава захищає всі правовідносини, які мають місце в суспільстві, незалежно від їх формального визначення та підтримує властивими їй засобами, зокрема й примусовими [5, с. 333–334].

Загалом ми згодні з думкою вищезазначених авторів щодо визначення поняття правовідносин. У нашому розумінні правовідносинами варто вважати суспільні відносини, що виникають між суб'єктами, які є взаємозалежними один від одного на основі притаманних їм специфічних прав та обов'язків, що здебільшого є законодавчо врегульованими

та захищеними державою. Такі суспільні відносини тягнуть за собою наслідки правового характеру щодо вчинених або невчинених дій.

У правовій науці визначено досить критеріїв класифікації правовідносин у їх загальному розумінні. Наприклад, за часом дії розрізняють довгострокові та короткострокові правовідносини; за функціональним призначенням – регулятивні й охоронні; за характером розподілу прав та обов'язків – односторонні, двосторонні і багатосторонні; за предметом правового регулювання – конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні, трудові тощо.

Трудові правовідносини є одним із найбільш поширених видів правовідносин. Такі правовідносини є центральними у сфері праці та інших сферах, пов'язаних із працею, що надає їм ще більшого значення у правовому полі.

Трудові правовідносини – це добровільні вольові відносини працівника з роботодавцем у сфері застосування й реалізації праці, що виражаються у взаємних суб'єктивних правах та обов'язках, визначених законодавством чи договором [6, с. 17]. Трудові правовідносини є центральним поняттям у системі трудового права, завдяки яким безпосередньо регламентується здійснення працівником трудової функції.

В.І. Прокопенко під трудовими правовідносинами розуміє двосторонні відносини працівника з власником або створюваним ним підприємством щодо виконання за винагороду роботи за обумовленою спеціальністю, кваліфікацією чи посадою з дотриманням внутрішнього трудового розпорядку, що є формою закріплення суб'єктивних трудових прав та обов'язків [7, с. 163].

Н.В. Веренич вважає, що трудові правовідносини – це складний, свідомий, вольовий, триваючий, відплатний юридичний зв'язок, що виникає в результаті трудового договору та містить взаємодію кореспондуючих одне одному прав та обов'язків роботодавця і працівника з приводу виконання останнім своєї трудової функції [8, с. 96]. Ми згодні з думкою автора стосовно того, що трудові правовідносини виникають на підставі укладеного трудового договору, що регламентується ст. 21 Кодексу законів про працю України.

Підсумовуючи вищевикладені думки, можна виокремити такі ознаки трудових правовідносин:

- 1) укладення трудового договору є підставою виникнення трудових правовідносин;
- 2) наявність двох рівних за специфікою прав та обов'язків суб'єктів трудових правовідносин (працівник і роботодавець);
- 3) зміст трудових відносин зводиться до здійснення трудової функції працівником відповідно до професії, спеціальності, кваліфікації та посади. Трудова функція зазвичай відповідає певному роду діяльності у структурі підприємства та не обмежується окремими виробничими операціями;
- 4) трудові відносини мають триваючий характер;
- 5) характерний перехід зі статусу фізичної особи до статусу працівника, що опосередковується особливим юридичним фактом, зокрема простим (трудовий договір) чи

складним (трудовий договір + акт обрання, призначення, направлення тощо);

б) наявний певний трудовий режим. Трудові відносини тривають відповідно до умов внутрішнього трудового розпорядку з підпорядкуванням працівника регламентованим умовам спільної діяльності. Проте трудові відносини мають вольовий характер.

Якщо ж говорити про нетипові трудові правовідносини, то варто зазначити, що вони, як і звичайні, мають фундаментальний характер в аспекті змісту, тривалості, зміни статусу фізичної особи, виконання трудової функції, проте відрізняються здебільшого в організаційних аспектах.

Що ж до питання визначення поняття нетипових трудових відносин, то його варто досліджувати в контексті нетипової трудової зайнятості, оскільки саме такі трудові відносини лежать в її основі. На законодавчому рівні в Законі України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. закріплено лише поняття зайнятості, відповідно до якого зайнятість – це не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їхніх особистих і суспільних потреб із метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їхній власності, у тому числі безоплатно [9]. Проте ні визначення поняття нетипової зайнятості, ні норми із зазначенням її видів на законодавчому рівні не встановлені.

О.Ю. Остапенко розглядає нетипову зайнятість як вимушений відступ від стандартів, що встановлено законодавцем. При цьому науковець акцентує на тому, що в такому разі працівники можуть бути позбавлені певних прав та можливостей їх реалізації [10, с. 265–266].

На нашу думку, під нетиповою зайнятістю варто розуміти законну діяльність осіб, що заснована на таких трудових правовідносинах, у яких видозмінено одну або декілька істотних ознак традиційних трудових правовідносин за ефективного здійснення працівниками своєї трудової функції задля задоволення власних і суспільних потреб. Така зайнятість базується на нетипових трудових правовідносинах, ознаки яких є досить специфічними, при цьому присутні й основні риси, що притаманні звичайним трудовим правовідносинам: гарантованість державою, відплатний, вольовий та договірний характер тощо. Проте такі ознаки, як дотримання правил внутрішнього трудового розпорядку, наявність працівника на робочому місці, безпосереднє підпорядкування працівника роботодавцю, особливості комунікації та контроль за належним виконанням трудових обов'язків із боку керівництва, є особливістю. Також варто зазначити, що різноманітність видів нетипової зайнятості виокремлює певні специфічні риси в кожному окремому випадку, що ускладнює об'єднання цих видів в одне ціле, а тому ускладнює надання визначення поняття нетипових трудових правовідносин. Через те, що наразі відсутній єдиний

науковий підхід до визначення поняття нетипових трудових правовідносин, цю дефініцію можна вивести з ознак, що притаманні цьому поняттю. Серед них варто виокремити такі:

1) відсутність працівника на заздалегідь підготовленому роботодавцем робочому місці. Така особливість дає працівникові право вибору найбільш підходящого й комфортно-го місця для виконання поставлених завдань поза робочим місцем або територією розташування виробництва;

2) наявність гнучкого графіка роботи та невідповідності графіка роботи правилам внутрішнього трудового розпорядку, що дає можливість працівникові здійснювати його трудову функцію в найбільш підходящій, на його думку, для цього час, планувати індивідуальний графік роботи й відпочинку;

3) встановлення особливого виду комунікації з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, тобто використання комп'ютерних пристроїв, гаджетів із вільним доступом до мережі Інтернет та програмного забезпечення (програм, серверів, додатків) підприємства, установи, організації, де працівник є працевлаштованим;

4) автономію щодо виконання поставлених завдань, самостійне розроблення плану для його виконання, відсутність контролю за процесом виконання поставленого завдання. Контроль у такому випадку здійснюється вже за фактом виконаної роботи. Цією ознакою нетипові трудові правовідносини дещо нагадують цивільно-правову угоду, проте така діяльність має регулюватися саме трудовим договором.

Таким чином, нетипові трудові правовідносини – це такі правовідносини, у яких виділено одну або декілька істотних ознак типових правовідносин, що уособлюють певні особливості здійснення працівником трудової функції.

Виникнення нетипових трудових правовідносин пов'язане з розвитком новітніх нестандартних форм зайнятості, вагомість яких у європейських країнах неухильно збільшується (за різними оцінками, сьогодні такі форми вже охоплюють 25–30% робочої сили). У США поширені нестандартні форми зайнятості, які називають нетрадиційними формами з нестандартними умовами наймання та праці. Вони, на думку американських роботодавців, допомагають скоротити витрати на найману працю, ефективно використовувати робочий час та уникати проблем із профспілками. Водночас соціальна незахищеність за таких форм зайнятості є вже проблемою працівників. Концепція нетипових форм зайнятості є відносно новою у практиці різних країн світу, вона необхідна для оптимізації кількості робочих годин, часу початку й закінчення робочого дня, створення гнучких робочих місць, тобто в широкому сенсі слова включає нестандартні форми зайнятості [11, с. 67–68].

Проте виникнення нетипових видів зайнятості на ринку праці в Україні, на думку науковців, відбувається за рахунок впливу сторонніх чинників на трудовий процес. Так, наприклад, А.В. Дощенко зазначає, що потреба в підвищенні гнучкості форм зайнятості

в нашій державі останніми роками пов'язана з масовим приходом на ринок праці жінок, студентів, пенсіонерів [12, с. 22].

Г.О. Розеватов це явище пояснює тим, що деякі категорії населення нерідко зацікавлені в періодичній незайнятості, яка пов'язана з навчанням, лікуванням, доглядом за дітьми, іншими індивідуальними запитами. У такому випадку віддалений характер виробничої діяльності робить менш стабільною та стандартною їхню трудову кар'єру [13, с. 76].

С.Д. Лучик та М.В. Лучик вважають, що масове використання населенням інтернету сприяло швидкому поширенню та ефективному застосуванню дистанційної (віддаленої) роботи, або телероботи, як нового, прогресивного виду праці. Відносини у сфері дистанційної зайнятості можуть бути засновані на різних видах договорів: трудовому, цивільно-правовому договорі та на так званій віртуальній угоді. Закон України «Про зайнятість населення» не регулює питання такої форми зайнятості, як дистанційна, проте вона дає змогу підключити до робочого процесу насамперед молодих фахівців із різних регіонів країни зі значною економією коштів роботодавця під час створення таких робочих місць [14, с. 24].

Стосовно питання нормативного закріплення видів нетипової зайнятості в українському законодавстві варто зазначити, що в той час, коли в багатьох європейських країнах майже всі види нетипової трудової діяльності законодавчо врегульовані та регламентовані (є положення про надомну, дистанційну роботу, позикову працю та інші види, визначений порядок укладення договорів про таку трудову діяльність, передбачені типові форми таких договорів, створено гарантії та алгоритми дій як для роботодавців, так і для працівників), в Україні такі види зайнятості на законодавчому рівні визнані й регламентовані лише частково.

Згідно зі змінами, що були впроваджені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 4 лютого 2021 р., надомна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником за місцем його проживання або в інших визначених ним приміщеннях, що характеризуються наявністю закріпленої зони, технічних засобів (основних виробничих і невиробничих фондів, інструменту, приладів, інвентарю) або їх сукупності, необхідних для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт чи функцій, передбачених установчими документами, проте поза виробничими або робочими приміщеннями власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу. Своєю чергою дистанційною роботою необхідно вважати форму організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, у будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [15].

18 липня 2022 р. Президентом України був підписаний законопроект № 5161 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» від 25 лютого 2021 р., який раніше був прийнятий Верховною Радою України. Відповідно до положень цього нормативно-правового акта до Кодексу законів про працю України додану ст. 21-1, згідно з якою у правовій системі України запроваджується нова форма трудового договору – договір із нефіксованим робочим часом. Якщо характеризувати цей вид договору, то варто зазначити, що в ньому не визначена конкретна тривалість робочого часу, оскільки вона є похідною від обсягу виконаної роботи, що надаватиметься. Проте в певному періоді може бути наявним факт відсутності такої роботи, а тому вона може взагалі не надаватися. Зазначеною нормою регламентується гранична кількість працівників, які можуть працювати за таким договором на підприємстві, форма цього договору, гранична кількість годин, під час яких від працівника можуть вимагати працювати, порядок оплати праці та додаткові підстави для звільнення [16].

Висновки. Таким чином, законодавцем лише розпочато процес створення нормативної бази щодо нетипової зайнятості та регламентовано декілька її видів. Проте, на нашу думку, цей процес потрібно було розпочати значно раніше, адже в наявній ситуації, що виникла у правовому полі, присутня достатня кількість прогалин як у нормативному, так і в науковому просторі.

Також потребують більш детального дослідження саме нетипові трудові правовідносини. Наразі нагальною проблемою є той факт, що ці трудові відносини не структуровані за жодним критерієм класифікації, а тому є незрозумілими широкому загалу. Через це гальмується розвиток альтернативних видів трудових правовідносин, які лежать в основі нетипових видів зайнятості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Праця. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. URL: <http://sum.in.ua/s/pracja> (дата звернення: 20.10.2022).

2. Ситницька О.А. Юридичні гарантії права на працю та права на відпочинок за трудовим законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 ; Хмельницький університет управління і права. Хмельницький, 2008. 222 с.
3. Юровська В.В. Поняття та ознаки трудових правовідносин. *Право та інновації*. 2016. № 1. С. 67–72.
4. Загальна теорія держави і права : навчальний посібник / за ред. В.В. Копейчикова. Київ : Юрінком, 1997. 320 с.
5. Загальна теорія держави і права / за ред. М.В. Івіна, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.
6. Трудове право України : підручник / за ред. О.М. Ярошенко. Харків, 2022. 376 с.
7. Прокопенко В.І. Трудове право України : підручник. 2-ге вид., стереотип. Харків : Консум, 2000. 528 с.
8. Веренич Н.В. Особливості правового регулювання праці за сумісництвом та сумісним професій (посад) : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 173 с.
9. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 20.10.2022).
10. Остапенко Ю.О. Нетипова зайнятість як особлива проблема реалізації трудових прав працівників. *Юридична наука*. 2020. Т. 2. № 4(106). С. 330–337.
11. Галайда Т.О., Теницька Н.Б., Черногорська Н.В. Нестандартні форми зайнятості персоналу суб'єктів підприємства та перспективи їх розвитку в Україні. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. № 3(65). С. 66–73.
12. Доценко А.В. Розвиток дистанційної зайнятості як складова трансформації соціально-трудої сфери. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. № 4. С. 21–25.
13. Розеватов Г.А. Флексибилизация рынка труда как основа появления нестандартной занятости. *Вестник Поволжского института управления*. 2014. № 2(41). С. 75–80.
14. Лучик С.Д., Лучик М.В. Нетипові форми зайнятості населення: види та перспективи розвитку в Україні. *Людина і праця в економіці регіону* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 31 жовтня 2016 р. : у 2 ч. Кропивницький, 2016. Ч. 1 : Актуальні проблеми соціально-трудої відносин. С. 22–25.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу : Закон України від 4 лютого 2021 р. № 1213-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text> (дата звернення: 20.10.2022).
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом : Закон України від 18 липня 2022 р. № 2421-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2421-20#Text> (дата звернення: 20.10.2022).
17. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 05.10.2022).

УДК 343.982

DOI DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-2>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНОГРАМ ІЗ МЕТОЮ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МОВЦЯ

Брендель О.І., завідувач
сектору досліджень відео-, звукозапису
лабораторії інженерно-технічних та військових досліджень
Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
імені Заслуженого професора М.С. Бокаріуса»
<https://orcid.org/0000-0002-1723-0203>

У статті висвітлено низку питань, які постають перед експертом під час криміналістичного дослідження фонограм з усним мовленням осіб із метою ідентифікації мовця. Розглянуто низку об'єктивних і суб'єктивних методів дослідження, наприклад аудитивний, візуальний, лінгвістичний аналізи та інструментальні методи дослідження з використанням програмних і технічних засобів. Процес ідентифікації мовця може проводитися інструментальними чи лінгвістичними методами або за допомогою сукупності цих методів. Проведено аналіз специфічних особливостей варіативності формування голосу та мовлення особи, впливу на них як зовнішніх факторів навколишнього середовища, так і інших чинників. Розглянуто різноманітні можливості проведення ідентифікаційних досліджень. Звернено увагу на особливості діагностики мовлення з метою отримання як інформації про особистість невідомого, ситуаційні моменти, пов'язані з мовцем, його емоційний чи психологічний стан, соціально-біологічні особливості (походження, професію, інтелект тощо), фізичні характеристики, так і відомостей, які можна отримати шляхом діагностики немовленнєвої інформації.

Ключові слова: *судова експертиза відео-, звукозапису, ідентифікаційне дослідження, варіативність голосу та мовлення, звукове середовище, діагностичні дослідження, немовленнєві сигнали, мовлення.*

Brendel O.I. SOME ASPECTS OF CRIMINAL INVESTIGATION OF PHONOGRAPHS FOR SPEAKER IDENTIFICATION

The article highlights a number of questions that arise before the expert during the forensic investigation of phonograms with the oral speech of individuals for the purpose of speaker identification. The article provides objective and subjective research methods, such as auditory, visual, linguistic analyzes and automated research methods with the involvement of modern capabilities of software and technical tools. The process of speaker identification can be carried out using instrumental or linguistic methods, or a combination of these methods. The purpose of the article is to analyze the specific features of the variability of a person's voice formation and speech, the influence of both external environmental and other factors on them. Various possibilities of conducting identification studies are considered. Attention is drawn to the peculiarities of speech diagnostics in order to obtain information about the identity of the unknown, situational moments related to the speaker, his emotional or psychological states, socio-biological features of the speaker (origin, profession, intelligence, etc.), physical characteristics, and on information that can be obtained by diagnosing non-speech information.

The article examines both the anatomical speech-forming apparatus of a person, which creates its own individual picture of the speech signal that is characteristic of a certain person, and the speech behavior of the speaker, his skills, individual experience, mental state, temperament, intelligence, etc., which influence the creation of the individual picture of the speaker. Factors whose variability affects the characteristics of the voice recorded in the sound recording are considered, and on the one hand, prevent the conduct of an instant full-fledged identification study, but on the other hand, indicate ways to overcome obstacles to conducting a qualitative identification study of the speaker.

Key words: *forensic examination of video and audio recording, identification research, voice and speech variability, sound environment, diagnostic research, non-speech signals, speech.*

Постановка проблеми. Проблема криміналістичного дослідження фонограм з усним мовленням із метою ідентифікації мовця за голосом та мовленням виникла на початку ХХ ст., але й дотепер не втратила своєї актуальності та обговорюється у спеціальній юридичній і технічній літературі. Через специфічні особливості завдання ідентифікації мовця є досить складним. Складність проблеми зумовлена насамперед самим об'єктом дослідження – фонограмою мовлення, на яку впливають найрізноманітніші фактори, що мають як мовленнєвий, так і немовленнєвий характер та викривляють натуральну картину записаного на фонограмі голосу

мовця. Що таке голос? Голос – це більше ніж просто рядок звуків. Голоси за своєю природою складні. Крім передбачуваного лінгвістичного повідомлення, вони несуть велику кількість інформації про мовця (наприклад, про його стан, емоційний стан чи стан здоров'я тощо). Деякі із цих відомостей мають потенційне криміналістичне значення. Голос є надзвичайно складним об'єктом, значна частина цієї складності полягає в його природній варіативності та значному впливі зовнішніх факторів навколишнього середовища на характеристики голосу, зокрема у процесі запису на певний носій інформації. У процесі порівняння голосів необхідно знати, що саме

порівнюється. Варто зазначити, що записане мовленнєве повідомлення, крім змістового аспекту, може містити інформацію про особисті або ситуаційні моменти, пов'язані з мовцем, наприклад його емоційний або психологічний стан, соціально-біологічні особливості (походження, професію, інтелект тощо), фізичні характеристики (вік, стать, зовнішні ознаки) та багато іншої інформації, яка пов'язана з навколишнім звуковим середовищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню індивідуальних особливостей голосу мовця, особливостей мовлення, його навичок, лінгвістичних аспектів мовця присвячена велика кількість наукових праць як радянських, так і закордонних спеціалістів. З-поміж них вирізняються О.Ш. Каганов [1], Ю.Ф. Жаріков, С.П. Мохнев [2], В.Л. Шаршунський, О.О. Ложкевич, В.О. Снетков, В.О. Чиванов [3], Г.С. Рамішвілі, Г.Б. Чікоїдзе [4], Дж.Л. Фланаган [5], Г. Фант [6] та інші.

Одним із перших методів ототожнення особи мовця був метод «відбитків голосу» («войспринт»), який здійснювався за допомогою спектрального аналізу слів, що вимовляються, та їх представлення у вигляді контурних спектрограм. Цей метод знайшов обмежене використання в судово-слідчій практиці, оскільки позитивність його результатів не виправдала очікувань, які на нього покладалися. Незважаючи на певні зауваження, цей метод був прийнятий у багатьох штатах та федеральних правових органах Сполучених Штатів Америки, Канади, готувався до поширення в низці західноєвропейських країн, Ізраїлі, Японії та Південно-Африканській Республіці [7]. Детальний і кваліфікований огляд робіт, пов'язаних з ідентифікаційними дослідженнями особи за голосом та мовленням, що в різні часи були видані на сторінках авторитетних журналів, зроблено в роботах таких авторів, як А.Е. Розенберг, Р.Г. Болт, Ф.С. Купер, Е.Е. Девід та інші [8; 9].

Згодом у різних наукових центрах світу вчені-криміналісти продовжили розроблення різноманітних підходів та здійснення конструктивного опису індивідуальних особливостей голосів з оперттям на низку стаціонарних і динамічних властивостей голосів, що привело до розроблення автоматизованих систем ідентифікації мовців. Варто зазначити, що важливим компонентом криміналістичної експертизи фонограм із метою ідентифікації особи мовця є лінгвістичний аналіз особливостей мовлення. У цих напрямках розвиток досліджень здійснюється в напрацюваннях таких авторів, як Г.Л. Грановський, Е.К. Регбун [10], Г.Б. Чікоїдзе [11], О.І. Галяшина [12] та інші. Сучасні наукові пошуки в цих напрямках проводять Х. Холлін [13], А. Нойштайн, Х.А. Патіл [14], В.І. Соловйов, О.В. Рибальський, В.В. Журавель, О.М. Шабля, Є.В. Тимо [15] та інші вчені.

Метою статті є висвітлення особливостей ідентифікаційних досліджень диктора за голосом та мовленням. У роботі розглянуто як варіативні особливості голосу й мовлення, які експертові необхідно враховувати під час проведення експертизи відео-, звукозапису, так і фактори впливу на характеристики го-

лосу елементів зовнішнього навколишнього середовища, впливу звукозаписувальної апаратури на якість вихідної фонограми тощо.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. З позиції теорії криміналістичної ідентифікації важливими факторами є виділення суттєвих і несуттєвих, загальних та індивідуальних ознак, сукупність яких можна вважати достатньою для встановлення totoжності особи (у цьому випадку – мовця шляхом використання властивостей його голосу й мовлення, відображеного на фонограмі). Сучасний стан експертизи відео-, звукозапису передбачає концепцію використання експертом систем об'єктивних та суб'єктивних методів. До суб'єктивних методів зазвичай відносять аудитивний, візуальний і лінгвістичний аналізи, до об'єктивних – методи автоматизованої ідентифікації та верифікації мовця за фізичними параметрами голосу з використанням сучасних можливостей програмних і технічних засобів. Тобто згідно з процедурою експертного аналізу висувається перелік гіпотез, які перевіряються експертом, формується сукупність індивідуальних ознак мовця, що стійкі до впливу факторів конкретного звукового середовища, а також додаткової інформації щодо засобів запису, середовища, носіїв запису та особи мовця.

У систему методів аналізу залучено аудитивний, візуальний, технічний, трасологічний, лінгвістичний та інші способи аналізу фонограм. Варто зазначити, що в більшості випадків умови виготовлення записів, які зіставляються, можуть різко відрізнятися між собою. Таким чином, завдання виділення комплексу індивідуалізуючих ознак є одним з основних етапів експертизи відео-, звукозапису. Під час експертного дослідження необхідно враховувати як варіативність безпосередньо мовленнєвого сигналу, так і вплив факторів зовнішнього звукового середовища, а також характеристики апаратури фіксації запису, оскільки подія злочину завжди має бути визначена як подія, що існує в конкретному середовищі, зумовленому ознаками простору й часу.

Як носій інформації про особистість мовця, фонограма мовлення є складним об'єктом взаємопов'язаних складних багатофакторних процесів мовленнєвого та немовленнєвого характеру. Варіативність параметрів мовленнєвого сигналу складається з різноманітних компонент процесу мовотворення. Цими компонентами можуть бути фактори, що пов'язані як з анатомічними й фізіологічними особливостями артикулятивних органів мовленнєвого тракту, так і із ситуаційними програмами центральної нервової системи, наслідком чого мовлення може бути природним, патологічним, навмисно спотвореним, емоційно забарвленим тощо. Усі ці фактори потребують особливої уваги, оскільки будь-яка фонограма є результатом фіксації на носій інформації певного мовленнєвого повідомлення, а також різноманітних супутніх факторів немовленнєвого характеру.

До варіативності мовленнєвого сигналу в умовах природної мовленнєвої активності особи належать висота голосу, частота

основного тону, темп мовлення, інтонаційне забарвлення, стомленість голосу, а також зв'язок із впливом таких факторів, як застуда голосових зв'язок, похмілля, вплив інших психотропних засобів тощо, тобто фізична картина мовленнєвого сигналу, яка пов'язана з мовоутворюючим трактом людини. Варіативність мовленнєвого сигналу, яка викликана патологічними змінами в побудові мовленнєвого тракту, включає не лише стаціонарні патологічні зміни в побудові тих чи інших частин мовоутворюючого тракту, а й тимчасові процеси, які пов'язані з конкретним станом людини, наприклад ломка голосу в період статевого дозрівання, зміни голосу в похилому віці або у клімактеричному періоді в жінок. Варто зазначити, що межі фізіологічних змін індивідуальні та залежать від кожного конкретного випадку. До випадкових патологічних змін голосу, що відбуваються під впливом суб'єктивних чи об'єктивних факторів, необхідно віднести також зміни, викликані застудою, похміллям, впливом наркотичних або лікарських засобів, впливом зовнішніх завад і перешкод, вібрацій, екстремальними стресовими випадками, а також впливом на голос у процесі вимовлення одночасного паління, прийому їжі, участю у груповій бесіді тощо. Перелік таких факторів є суттєвим у процесі дослідження індивідуальних ознак голосу та можливої оцінки меж їх змін. Вроджені фізичні дефекти мовленнєвого тракту насамперед підкреслюють індивідуальну особливість мовця та є безпомилковою ознакою цього голосу. Таким чином, стаціонарні патологічні варіації особливостей голосу, на відміну від ситуаційних факторів, повинні розцінюватися експертом як найбільш вагомі для ідентифікації ознаки.

Серед факторів, які свідомо чи підсвідомо впливають на змінність основних голосових характеристик мовлення, чільне місце посідає емоційний стан мовця. За забарвленням голосу, інтонацією та змістом розмов можна встановити й емоційний стан людини в момент висловлювань: спокійний, рівний, дратівливий, пригнічений, радісний. До фундаментальних емоцій, на переконання К. Ізард [16], належать інтерес (хвилювання), радість, подив, горе (страждання), гнів, огида, презирство, страх, сором, провина. Що стосується особливостей мовленнєвого сигналу, то особливо яскраво на нього впливають гнів, тривожність, страх, депресія, умовляння. Так, наприклад, голос може бути апатичним, спокійним або, навпаки, збудженим, вольовим тощо. Тобто в разі зміни емоційного стану мовця прямо пропорційно змінюється розбірливість мовлення, його плавність, темп, інтенсивність, частота основного тону. У процесі аналізу перелічених факторів, характерних для певних видів емоцій, під час проведення ідентифікаційних досліджень необхідно виділяти ті властивості мовленнєвого сигналу, які є значимими для найбільших відхилень від нейтрального психологічного стану: збудженого або загальмованого.

Наступним варіативним фактором, який впливає на характеристики голосу певної особи, є шепітне мовлення. У разі переходу

зі звичайного мовлення на шепіт відбуваються зміни у фізіологічній картині мовленнєвого сигналу, через що ідентифікація шепітного мовлення інструментальними методами стає майже неможливою. Якісні характеристики акустичних параметрів мовлення набувають суттєвих змін за всіма показниками: від розбірливості, пізнаваності голосів до деформації формантної структури, відсутності параметрів основного тону, ослаблення діапазону частот тощо. У цьому випадку варто зазначити, що зберігається низка просодичних (здебільшого темпоральних) характеристик вимови, таких як ритміка, темп, паузація, що використовуються під час проведення лінгвістичних ідентифікаційних досліджень. Крім того, повністю зберігається інформаційна цінність безпосередньо вмісту мовлення. Тобто в шепітному мовленні, незважаючи на те, що з акустичними параметрами відбуваються глибокі перетворення, в окремих сприятливих випадках зберігається певна кількість ознак, суттєвих для лінгвістичних методів дослідження, що дає можливість провести не лише окрему групову диференціацію мовця, а в окремих випадках й ідентифікацію осіб.

Безсумнівно, важливим фактором під час дослідження мовлення є можлива наявність зовнішнього шуму, супутнього процесу мовленнєвої активності мовця, який не лише впливає на розбірливість мовлення, а й надає ефект маскування, викривляє поріг чутності, а також об'єктивні характеристики голосу. Загальновідомо, що в зашумленій обстановці мовленнєва активність мовця посилюється насамперед через посилення рівня голосу. Як правило, при цьому посилюється й висота голосу, а отже, і частота основного тону, енергія спектру мовлення (зміщується в область високих частот). Перелічені процеси тісно пов'язані між собою та відбуваються в мовця мимоволі.

Серед різноманітних факторів, які впливають на мінливість вихідного мовленнєвого сигналу, варто назвати, з одного боку, фактори звукового середовища, а з іншого – варіативність характеристик технічних засобів, за допомогою яких відбувається фіксація мовленнєвого повідомлення на певний носій інформації. В.Л. Шаршунський розглядав звукове середовище як фактору навколишнього оточення, яка складається з комплексу різних звуків [17]. При цьому особливості такої сукупності звуків будуть характеризувати акустичні умови, у яких проводився запис досліджуваної фонограми.

Питання криміналістичної діагностики звукового середовища потребують окремого розгляду, оскільки звукове середовище події злочину – це єдина система звукових слідів природних і штучних джерел, предметно-комунікативної діяльності злочинця, застосовуваних ним знарядь, інструментів та технічних засобів, об'єднана метою. Тому під час проведення ідентифікаційних досліджень мовця обов'язково необхідно враховувати характеристики зовнішнього навколишнього середовища та їх вплив на варіативність характеристик голосу. Наприклад, для зменшення факторів впливу безпосередньо

апаратури запису на якість вихідного сигналу, для збереження натуральності мовлення особи необхідно використовувати якісну апаратуру запису. Найпершим фактором впливу навколишнього середовища на натуральний сигнал є акустичні властивості приміщення, у якому ведеться запис. Основною характеристикою приміщення, яка найбільше впливає на тембральне забарвлення голосу, є гулкість звучання та відчуття простору – реверберація (процес багаторазового відбивання акустичного сигналу від поверхонь приміщення і предметів, які в ньому розташовані). Одним з ефектів реверберації є луна, яка сприймається на слух як самостійний, рознесений у часі сигнал. Акустичні властивості приміщення можуть суттєво впливати на спектральну картину вихідного мовленнєвого сигналу, деформуючи переважно його високочастотну область [4, с. 60]. Незворотні викривлення в мовленнєвий сигнал можуть внести також звуки відкритого акустичного середовища (голоси тварин або птахів), звуки природних явищ (вітер, грім, дощ тощо), звуки муніципального походження (шум вулиці, транспорту, виробництва тощо). Перелік таких звуків є досить широким, більшість таких супутніх звукових сигналів не піддається фільтрації без значних втрат корисного індивідуального мовленнєвого сигналу, оскільки фізичні характеристики таких завад близькі до мовленнєвого сигналу.

Таким чином, у процесі фіксації фонограми усного мовлення на певний носій інформації беруть участь та впливають на характеристики голосу всі компоненти цього процесу: природна варіативність мовленнєвого сигналу, джерела звуків, навколишнє середовище, особливості пристроїв фіксації звуку тощо. Унаслідок цього ознаки мовлення, зафіксовані на вихідній фонограмі, можуть бути викривленими. Залежно від ступеня їх викривлення фонограма із записом усного мовлення може бути задовільною для проведення ідентифікаційних досліджень (тобто придатною для коригування) або незадовільною через наявність викривлень, які неможливо відкоригувати. В останньому випадку проведення експертизи з метою ідентифікаційного дослідження мовця буде неможливим.

Для успішного проведення експертизи відео-, звукозапису з метою ідентифікації мовця суттєве значення має не лише досліджуваний (спірний) запис, а й створений для порівняльного дослідження зразок запису голосу (еталон). Особливу увагу варто звернути на процес відбору зразків голосу та усного мовлення, оскільки від їх якості залежить можливість урахувати й зіставити під час експертного дослідження весь комплекс індивідуальних ознак мовця, перевірити та порівняти їх. Насамперед особі, яка проводить відбір еталонного запису голосу, необхідно ретельно вивчити досліджуваний запис. У процесі підготовки порівняльного матеріалу варто враховувати всі наявні варіативні фактори у спірному записі. Для створення якісного еталонного запису особи, що перевіряється, бажано та необхідно, окрім використання якісної апаратури, створити зразковий запис,

який буде максимально близьким до спірного запису як за акустичними умовами, так і за емоційним станом мовця. Безумовно, під час запису еталонного мовлення певної особи необхідно максимально виключити паралельні розмови, шуми, зовнішні акустичні сигнали (навіть у разі їх наявності на досліджуваному записі). У процесі відбору зразків мовлення та підготовки матеріалів для надання на експертизу варто дотримуватися таких основних правил:

- до відбору зразків голосу та мовлення не можна підходити формально;
- варто дати можливість особі, у якій проводиться відбір зразків мовлення, звикнути з обстановкою, встановити з нею психологічний контакт;
- необхідно пам'ятати, що головною метою отримання зразків є запис усного мовлення особи, у якій вони відбираються, тому не потрібно її перебивати, говорити одночасно з нею [18].

Для проведення повноцінного ідентифікаційного дослідження особи мовця необхідно виділити зі спірного та еталонного записів ознаки (бажано акустичного й лінгвістичного характеру), а згодом порівняти їх між собою. Процес прийняття рішення в завданні криміналістичної ідентифікації особи мовця за фонограмами усного мовлення є дуже відповідальним, оскільки потребує застосування різноманітних засобів експертизи (систем об'єктивних і суб'єктивних методів), які засновані на особливостях природи голосу та проявляються в різних його характеристиках. Здебільшого всі вони засновані на різноманітних підходах до вивчення природи голосу та мовлення особи, відображають різні його властивості та легко піддаються вимірюванню й інструментальній обробці. Наприклад, аудитивний аналіз заснований на широким можливостях слухового та візуального сприйняття експерта, а автоматизовані інструментальні методи спираються переважно на спектральні, часові, амплітудні характеристики мовленнєвого сигналу. Відповідно, різні методи використовують різні механізми прийняття рішень. Лише лінгвістичний аналіз суттєво відрізняється від інших, оскільки засновується на особливостях побудови мовлення; цей метод практично не перетинається з жодним з інших інструментальних методів ототожнення особи. Безумовно, комплекс застосування різноманітних методів криміналістичної ідентифікації мовця за фонограмами усного мовлення дасть більш суттєвий взаємодоповнюючий узагальнений результат, ніж використання окремих інструментальних або лінгвістичних методів дослідження. Однак при цьому з позиції значимості отримуваних результатів лінгвістичний та інструментальний методи дослідження є самостійними й автономними.

Висновки. Процес мовотворення є складним і багатофакторним, у ньому застосовується як безпосередньо анатомічний мовоутворюючий апарат людини, який створює власну індивідуальну картину мовленнєвого сигналу, що властива певній особі, так і мовленнєва поведінка мовця, навички, індивідуальний досвід,

психічний стан, темперамент, інтелект тощо. Мінливість характеристик мовлення одночасно становить як індивідуальні, так і варіативні особливості голосу. Оцінка меж таких варіацій, їх співвідношення є основним, першочерговим завданням, яке вирішується експертом у процесі криміналістичної ідентифікації мовця. Використання під час дослідження декількох підходів дає експертові змогу визначити різноманітні характеристики мовця, які взаємодоповнюють одна одну в комплексному аналізі фонограми.

Таким чином, варіативність факторів, що впливають на характеристики голосу, який зафіксований у звукозаписі, з одного боку, перешкоджають проведенню миттєвого повноцінного ідентифікаційного дослідження, а з іншого – вказують на шляхи подолання перешкод для проведення якісного ідентифікаційного дослідження мовця. Експертні дослідження повинні проводитися досвідченими фахівцями. Проведенню ідентифікаційних процедур має передувати ретельне обстеження матеріалів, які надійшли на дослідження. Висновок експертного дослідження повинен узагальнювати окремі рішення з урахуванням компетентності кожного окремого підходу або методу в умовах конкретного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каганов А.Ш. Кибернетические методы идентификации по голосу. *Вопросы судебно-фоноскопической экспертизы* : материалы научно-практического семинара. Тбилиси, 1988. С. 20–24.
2. Жариков Ю.Ф., Мохнев С.П. Идентификация дикторов по параметрам спектральных переходов речевых сигналов. *Автоматическое распознавание слуховых образов*. Тбилиси, 1978. С. 34–36.
3. Основы экспертного криминалистического исследования магнитных фонограмм / А.А. Ложкевич, В.А. Снетков, В.А. Чиванов, В.Л. Шаршунский. Москва : ВНИИ МВД СССР, 1977. 172 с.
4. Рамишвили Г.С., Чикоидзе Г.Б. Криминалистическое исследование фонограмм речи и идентификация личности говорящего. Тбилиси : Мецниереба, 1991. 265 с.
5. Фланаган Дж.Л. Анализ, синтез и восприятие речи / пер. с англ. под ред. А.А. Пирогова. Москва : Связь, 1968. 573 с.
6. Фант Г. Акустическая теория речеобразования / пер. с англ. под ред. В.С. Григорьева. Москва : Наука, 1964. 114 с.
7. Hollien H. Status Report on "Voiceprint" Identification in the United States. *Proceedings of International Conference on Crime Countermeasures – Science and Engineering*. Oxford, UK, 1977. P. 9–20.
8. Speaker identification by speech spectrograms: some further observations / R.H. Bolt, F.S. Cooper, E.E. David et al. *JASA*. 1973. Vol. 54. № 2. P. 531–534.
9. Розенберг А.Е. Автоматическая верификация диктора: обзор. *ТШЭР*. 1976. Т. 64. № 4. С. 66–79.
10. Грановский Г.Л., Ребгун Э.К. О теоретических основах судебной фоноскопии. *Современные проблемы экспертизы и пути повышения эффективности деятельности судебно-экспертных учреждений в борьбе с преступностью* : тезисы республиканской научной конференции. Киев : КНИИСЭ, 1983. С. 222–224.
11. Чикоидзе Г.Б. Лингвистические аспекты проблемы распознавания личности. *Языковые процессоры и распознавание речи*. Тбилиси : Мецниереба, 1985. С. 48–57.
12. Галяшина Е.И. Судебная фоноскопическая экспертиза. Москва : Триада ЛТД, 2001. 304 с.
13. Hollien H. The future of speaker identification: a model. *Proceedings of 13th International Congress of Phonetic Sciences*, Stockholm, Sweden, August 13–19, 1995 : in 4 vols. Stockholm, 1995. Vol. 3. P. 138–145.
14. Forensic Speaker Recognition: Law Enforcement and Counter-Terrorism / A. Neustein, H.A. Patil (eds.). New York : Springer Science + Business Media, LLC, 2012. 540 p.
15. Building of a Speaker's Identification System Based on Deep Learning Neural Networks / V.I. Solovyov, O.V. Rybalskiy, V.V. Zhuravel, A.M. Shablya, Ye.V. Tymko. *ISIT 2021: II International Scientific and Practical Conference "Intellectual Systems and Information Technologies"*, Odesa, Ukraine, September 13–19, 2021. Odesa, 2021. P. 107–116.
16. Изард К. Эмоции человека : монография / пер. с англ. под ред. Л.Я. Гозмана, М.С. Егоровой. Москва : Издательство МГУ, 1980. 439 с.
17. Шаршунский В.Л. Диагностика звуковой среды, зафиксированной на магнитной сигналограмме. *Экспертная практика*. Москва : ВНИИ МВД СССР, 1080. № 16. С. 100–102.
18. Брендель О.І. Організаційні проблеми під час призначення судової експертизи відео-, звукозапису. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. Вип. 4(107). С. 284–290.

УДК 316.346.2

DOI DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-3>

АБОРТ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА РЕПРОДУКТИВНОГО ВИБОРУ ЖІНКИ: ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ПОВНОЇ АБО ЧАСТКОВОЇ ЗАБОРОНИ

Гавловська А.О., к.ю.н., доцентка,
в. о. завідувача кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонський державний університет

Проценко М.В., к.ю.н.,
доцент кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонський державний університет

У статті досліджено досвід окремих країн у сфері часткової або повної заборони абортів як форми реалізації права репродуктивного вибору жінки. Розглянуто вплив такої заборони на формування низки негативних соціальних явищ у досліджуваних країнах.

Ключові слова: репродуктивні права, право репродуктивного вибору жінки, аборт, заборона абортів, легалізація абортів.

Havlovska A.O., Protsenko M.V. ABORTION AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF A WOMAN'S RIGHT TO REPRODUCTIVE CHOICE: STUDY OF CERTAIN ASPECTS OF FULL OR PARTIAL PROHIBITION

The article examines the experience of individual countries in the field of partial or complete prohibition of abortion as a form of exercising a woman's right to reproductive choice. Namely, the experience of the USSR (20–60s of the 20th century), Ireland (80–90s of the 20th century – the beginning of the 21st century), the United States (70–90s of the 20th century – the beginning of the 21st century) and of Poland (20s of the 21st century).

The negative social phenomena of a complete or partial ban on abortion as a form of exercising a woman's right to reproductive choice are such negative social phenomena as: violation of a woman's right to reproductive choice; the development of the "abortion underground", the carrying out of illegal abortions, which in most countries is a criminal offence; performing abortions by incompetent persons, without proper medical education and in unsanitary conditions; increasing the mortality rate of women and harming their reproductive health; full or partial prohibition of abortion violates a woman's right to life and respect and private and family life; lack of effective mechanisms for identifying legal grounds for abortion based on medical or socio-economic indicators; protest movements of supporters and opponents of the legalization of abortion, confrontation with law enforcement agencies; lack of an adequate system of medical and social institutions, material support for mothers and families in which children with physical and mental disabilities were born, as a result of the ban on abortions due to defects and genetic diseases of the fetus; a decrease in the birth rate in most countries of the world (for example, in Poland, the birth rate is 1.4); not all women have equal access to free abortion and others.

Key words: reproductive rights, right to reproductive choice, abortion, abortion ban, abortion legalization.

Постановка проблеми. Право на переривання вагітності (аборт) – це репродуктивне право четвертого покоління, яке отримало визнання на міжнародному й національному нормативно-правовому рівнях. Наприклад, право на аборт прямо не визначене в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [1], проте її ст. 8 закріплює «право на повагу до приватного та сімейного життя», яке Європейським судом із прав людини трактується досить широко, у тому числі в аспекті реалізації репродуктивних прав, зокрема права на планування сім'ї та права на аборт.

Тривалий час у різних країнах тривають суперечки щодо морального, релігійного та правового статусу штучного переривання вагітності (вчинення абортів). Опоненти суперечки поділяються на дві групи та незалежно від назви, під якою вони здійснюють свою діяльність у тій чи іншій країні, обстоюють дві позиції: «за життя / pro-life» (за право ненародженої дитини на життя) або «за вибір» (за право репродуктивного вибору жінки). Єдино, універсального висновку щодо легалізації

або заборони (повної чи часткової) абортів у сфері релігії, моралі та права наразі немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із теми дає можливість зробити висновок, що аборт як форма права на репродуктивний вибір жінки досліджується в межах таких напрямів:

– право жінки на штучне переривання вагітності, зокрема й в аспекті права на життя (його обстоюють Д. Воронцова, Ю. Гоголь, М. Громовчук, В. Жилияк, Р. Карпенко, К. Курносова, В. Кожан та інші вчені);

– право на аборт як репродуктивне право жінки четвертого покоління (цю думку підтримують Н. Борисевич, О. Єднак, А. Мерник, В. Лисікова та інші автори);

– право на аборт як складова частина галузевого права;

– аборт як морально-етична та філософська проблема (цей напрям представляють Т. Біденчук, К. Черевко);

– історичні аспекти заборони та легалізації абортів (вивчає М. Кругляк);

– кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів (предмет дослідження А. Агаркової);

– публіцистичні праці в цій сфері.

Метою статті є дослідження окремих аспектів повної або часткової заборони абортів як форми реалізації права репродуктивного вибору жінки. Для її досягнення необхідно вирішити такі дослідницькі **завдання**:

– розкрити окремі аспекти повної або часткової заборони абортів в СРСР (20–60-ті рр. XX ст.), Ірландії (80–90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.), США (70–90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.) та Польщі (20-ті рр. XXI ст.);

– проаналізувати негативні соціальні наслідки повної або часткової заборони абортів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна правова практика визнає право держав визначати термін вагітності, у період якого жінка має можливість прийняти рішення про штучне переривання вагітності; кожна держава повинна гарантувати право жінки на аборт, оскільки вагітність за медичними показниками може загрожувати її життю чи здоров'ю.

Умовно країни у своєму ставленні до питання легалізації, часткової легалізації або заборони абортів поділяються на такі групи:

1) країни, у яких дозволяється проведення абортів за бажання жінки (за загальним правилом до 12-го тижня вагітності), а кримінальна відповідальність за незаконний аборт настає у випадку перевищення допустимого терміну вагітності без належних медичних і соціальних підстав або в разі вчинення некваліфікованого абортів. До таких країн, зокрема, належать Україна, Болгарія, Угорщина, Туреччина, Швеція тощо;

2) країни, у яких проведення абортів дозволяється як за медичними, так і за соціально-економічними показниками, зокрема якщо сім'я є багатодітною та не зможе належним чином забезпечити потреби ще однієї дитини. До таких країн належать Індія, Люксембург, Японія, Фінляндія, Ізраїль;

3) країни, у яких проведення абортів дозволяється у виняткових випадках, зокрема якщо вагітність загрожує життю та здоров'ю жінки (медичний показник) або якщо вона настала в результаті вчинення кримінального правопорушення щодо жінки, зокрема в результаті зґвалтування. До таких країн належать, наприклад, Польща, Нігерія, Уругвай, Пакистан, Перу, Марокко тощо;

4) країни, у яких повністю заборонено проводити аборти (крім випадків збереження життя жінки), незаконний аборт прирівнюється до злочинів проти життя. До таких країн належать, зокрема, Єгипет, Ірак, Чилі, Сирія, Філіппіни, Непал, Гондурас, Ватикан, Оман тощо [2].

У статті ми здійснимо дослідження питань заборони / легалізації абортів у декількох країнах та в різні історичні періоди.

1. СРСР (20–60-ті рр. XX ст.)

У 20-х рр. XX ст. в Радянському Союзі було дозволене «із застереженням» проведення абортів, оскільки їх заборона вважалася «буржуазним пережитком». Такими застереженнями, зокрема, стали:

– дозвіл спеціальної комісії;

– не дозволявся аборт у разі першої вагітності;

– у випадку, якщо попередній аборт було зроблено менше ніж пів року тому;

– встановлювалася плата за аборт, яка постійно підвищувалася (наприклад, у 1934 р. вартість абортів становила 25% від сукупного доходу сім'ї) [3].

У ці роки статеві позашлюбні відносини масово практикувалися серед молоді, що зумовило велику кількість небажаної вагітності, адже протизаплідні засоби також були «пережитком буржуазії», а сексуальне виховання було відсутнє. Тому вже в 1936 р. влада наклала абсолютну заборону на проведення абортів, яка передбачала кримінальну відповідальність для тих, хто проводив аборт, та для жінок, які зважувалися на нелегальний аборт.

На відміну від очікуваного результату у вигляді підвищення рівня народжуваності (яке справді простежувалося в перші півтора роки після заборони), у країні збільшилася кількість нелегальних і некваліфікованих абортів, що досить часто могло призвести до смерті жінки та вбивств немовлят віком до року ($\geq 25\%$ від загальної кількості вбивств у країні) [3]. Також відмічалася перевантаженість пологових будинків, що призводило до підвищення смертності серед породіль і немовлят.

Рис. 1. Пологовий будинок, Київська область, 1952 р. (фото з відкритих джерел, за матеріалами [3])

У 40–50-х рр. XX ст. 30% вагітностей переривалися абортів, майже 90% яких становили незаконні аборти.

Уже в листопаді 1955 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла указ, відповідно до якого було повторно легалізовано аборти. Проте низький рівень сексуальної освіченості та життя в радянському суспільстві спричинили нову хвилю абортів. Аборти продовжували засуджувати на рівні суспільства й держави, проводилися агітаційні заходи щодо утримання жінок від вчинення абортів, а жінка, яка вчинила аборт, піддавалася осуду серед колег і сусідів. Адже, на переконання ідеологів тоталітарного радянського режиму, державі потрібні «нові борці – будівельники колективного життя в нерозривному поєднанні індивідуального та колективного», а аборт – це

«спадщина суспільства з вузькоособистими інтересами» (Арон Сольц) [3].

Під час проведення абортів на ранніх строках вагітності в медичних закладах не використовували знеболювальні препарати. Тому практика підпільних абортів продовжувала існувати, окрім того, жінки вдавалися до «народних методів» переривання вагітності, що своєю чергою підвищувало рівень смертності вагітних жінок та значно шкодило жіночому здоров'ю.

II. Ірландія (80–90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.)

У 1983 р. була прийнята 8-ма поправка до Конституції Ірландії (1937 р.) шляхом проведення загальнодержавного референдуму («за» проголосувало 67% його учасників). Поправка передбачала заборону проведення абортів шляхом визнання права ненародженої дитини на життя та його захист із боку держави: «Держава визнає право на життя ненародженої дитини та, з огляду на однакове право на життя матері, гарантує у своїх законах повагу, намагається, наскільки це практично можливо, захищати та відстоювати це право за допомогою своїх законів» [4] (переклад наш – А. Г., М. П.).

У період з 1983 р. по 2018 р. ірландки змушені були використовувати нелегальний медикаментозний аборт, виїжджати до Великобританії для проведення абортів у медичних закладах (до речі, у Північній Ірландії аборти в той період також були заборонені) або наважувалися на приховування вагітності та народження на самоті, що призвело до значної кількості трагічних випадків смерті дитини й матері. В окремих випадках суди Ірландії могли дозволити неповнолітнім жертвам згвалтування легальний виїзд до іншої країни з метою проведення абортів, навіть всупереч волі сім'ї жертви насильства.

У 2000-х рр. в Ірландії була дозволена так звана екстрена контрацепція, проте фактично на розсуд лікаря чи фармацевта могли відмовити у продажі засобів екстреної контрацепції.

Траплялися випадки, коли ірландські лікарі відмовлялися проводити аборт за медичними показниками, що могло призвести до смерті жінки. Наприклад, випадок Савіти Халаппанавар, смерть якої в результаті так званої медичної помилки, а фактично через відмову лікарів провести аборт за медичними показниками, спричинила низку протестів в Ірландії.

Лише у 2018 р. знову шляхом загальнодержавного референдуму 8-му поправку до Конституції Ірландії було відмінено («за» проголосувало близько 66% учасників референдуму) – право ненародженої дитини на життя та право матері на життя прирівнювалися, жінкам за їхнього рішення надавалося право на вчинення абортів до 12-го тижня вагітності. У період підготовки до референдуму в суспільстві розгорнулося протистояння двох протилежних сил: прибічників легалізації абортів «YES» та противників його легалізації «NO» (це представники не тільки ірландської греко-католицької церкви, а й американських протестантів, які активно долучилися до публічних дебатів та «битв» у соціальних мережах).

Рис. 2. Протести в Дубліні (фото з відкритих джерел)

Рис. 3. Мурал у пам'ять Савіти Халаппанавар та на підтримку абортів (фото з відкритих джерел)

III. США (70–90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.)

До 1973 р. аборти в США були заборонені та вчинялися підпільно або вагітними жінками самостійно за допомогою підручних засобів (зокрема, плічками для одягу, які надалі стали одним із символів боротьби за право на аборт), що могло призвести до каліцтва вагітної жінки або навіть її смерті.

Рис. 4. Anna Moneymaker / Getty Images (фото з відкритих джерел, за матеріалами [6])

З огляду на значну статистику смертності від підпільних абортів у січні 1973 р. Верховний суд США у справі «Роу (Ро) проти Вайда» прийняв рішення щодо штучного переривання вагітності, зокрема:

- 1) протягом 1-го триместру вагітності аборт не заборонений;
- 2) протягом 2-го триместру аборт дозволяється за певного регулювання з боку держави та з дотриманням умов забезпечення безпеки для здоров'я жінки;
- 3) протягом 3-го триместру аборт дозволений лише у випадку, коли вагітність загрожує життю чи здоров'ю жінки.

Таке рішення ґрунтувалося на 14-й поправці до Конституції США, яка гарантує громадянам США дотримання їхніх прав та заборону штатам приймати дискримінаційні закони, які обмежують ті чи інші права громадян.

У 1992 р. Верховний суд США у справі «Планове батьківство проти Кейсі» переглянув попереднє рішення щодо дозволу на аборт та скасував триместровий підхід до проведення абортів, закріпивши принцип «життєздатності плоду».

У червні 2022 р. Верховний суд США дозволив штатам приймати рішення щодо введення додаткових заборон на проведення абортів, адже «право врегульовувати проведення абортів належить народу та його представникам». Тобто фактично Верховний Суд США скасував конституційне право на аборт, яке попередньо визнав [5].

Керуючись цим рішенням, окремі штати (зокрема, Айдахо, Міссісіпі, Техас, Луїзіана, Кентуккі, Міссурі, Теннессі, Юта, Вайомінг, Північна Дакота) ввели так звані тригерні заборони абортів, або «тригерні закони» (наприклад, аборт після 12-го тижня вагітності можливий у випадку, якщо жінка доведе необхідність його проведення) [6], окрім випадків, коли вагітність загрожує життю та здоров'ю жінки або вона настала в результаті зґвалтування чи інцесту (ці факти жінці необхідно довести юридично). За проведення недозволеного абортів в зазначених штатах медичних працівників будуть притягувати до кримінальної відповідальності (до 10 років позбавлення волі та 100 тис. доларів штрафу).

Представники медицини та науки наводять низку доказів щодо того, що заборона абортів негативно вплине на рівень смертності жінок і дітей, призведе до значної шкоди їхньому здоров'ю та зростання бідності.

Американське суспільство, як і суспільство інших країн, у питаннях заборони чи дозволу абортів поділилося на рухи «За життя» (наприклад, представники консервативної партії США) та «За вибір» (наприклад, громадська організація «Pro-Choice America»).

Активісти руху «За життя» щороку в день прийняття рішення «Роу (Ро) проти Вайда» проводять Марш за життя. Активісти руху «За вибір» надають допомогу жінкам у проведенні абортів, зокрема відвозять їх в інші штати, де аборт дозволений, або до медичних закладів, у яких послуги з переривання вагітності надаються безкоштовно.

IV. Польща (20-ті рр. XXI ст.)

Польща – це західноєвропейська країна, у якій закріплені одні з жорсткіших норм щодо проведення абортів. Зокрема, законом від 1993 р. аборт було дозволено виключно в таких випадках:

- 1) вагітність настала в результаті інцесту або зґвалтування;
- 2) існує загроза життю та здоров'ю жінки;
- 3) наявне важке захворювання чи дефект плода, які загрожують його життю після народження.

Проте 22 жовтня 2020 р. Конституційний трибунал Польщі, ґрунтуючись на тезі про те, що «Конституція Польщі захищає права людини не з моменту народження, а з моменту зачаття», відхилив третю умову для проведення абортів, визнавши її неконституційною, оскільки саме вона стала основною причиною таких операцій у країні. Унаслідок прийняття рішення Конституційним трибуналом Польщі значна кількість медичних закладів відмовилася проводити аборти навіть тим жінкам, які вже очікували на проведення операції, у зв'язку із чим Міністерство охорони здоров'я Польщі внесло роз'яснення, що застосовувати зазначене рішення Конституційного трибуналу Польщі необхідно тільки після його офіційного оприлюднення. Проте фактично медичні заклади посилаються на низку другорядних причин та продовжують відмовляти у проведенні абортів (як такі причини вказують, наприклад, епідемію коронавірусу, відсутність належного обладнання тощо) [7].

У Польщі діє активний рух «Захисників життя», які досить агресивно відстоюють позицію щодо повної заборони абортів. На противагу їм виступають представники неформальної організації «Загальнопольський страйк жінок», яка була створена у 2016 р. під час попередніх протестів за легалізацію абортів. Протести проти рішення Конституційного трибуналу Польщі щодо заборони абортів мали масовий характер та пройшли в більше ніж 600 населених пунктах. Проте римо-католицька церква, жителі невеликих міст і містечок засуджують протестувальниць, називаючи їх «грішницями та вбивцями дітей», в окремих випадках відмічалися навіть факти нападі на жінок, які вийшли на протестні акції, що здійснювалися футбольними фанатами та представниками ультраправих угруповань.

Рис. 5. Польські протестувальниці (фото з відкритих джерел, за матеріалами [7])

Державні органи, побоюючись ескалації протестів, відклали офіційне оприлюднення рішення Конституційного трибуналу Польщі, було внесено пропозиції щодо можливого розгляду питання проведення абортів на референдумі.

Фактично повна заборона абортів у Польщі сприятиме розвитку таких негативних явищ:

а) підпільного абортів;
 б) розвитку «абортівного туризму» (наприклад, організація «Аборти без кордонів», проєкт «Тітка Чеся» сприяють проведенню абортів польським жінкам на території інших країн, зокрема Чехії, України тощо);

в) збільшення відсотка смертності жінок та завдання шкоди їхньому здоров'ю в результаті застосування ними народних методів переривання вагітності;

г) зникнення пренатальної діагностики тощо.

Висновки. У ході дослідження ми дійшли висновку, що наслідками повної або часткової заборони абортів, як форми реалізації права репродуктивного вибору жінки, стають такі негативні соціальні явища:

– порушення права репродуктивного вибору жінки;

– розвиток «абортівного підпілля», проведення незаконних абортів, що в більшості країн є кримінальним правопорушенням;

– проведення абортів некомпетентними особами без належної медичної освіти та в антисанітарних умовах;

– збільшення рівня смертності жінок та нанесення шкоди їхньому репродуктивному здоров'ю;

– порушення права жінки на життя та повагу до приватного й сімейного життя;

– відсутність ефективних механізмів виявлення законних підстав для проведення абортів за медичними чи соціально-економічними показниками;

– протестні рухи прибічників та противників легалізації абортів, протистояння з правоохоронними органами, релігійними організаціями, представниками інших неформальних рухів;

– відсутність належної системи медичних і соціальних закладів, матеріальної підтримки матерів-одиначок та сімей, у яких народилися діти з фізичними й психічними особливостями внаслідок заборони проведення абортів через вади та генетичні хвороби плоду;

– зниження індексу народжуваності в більшості країн світу (наприклад, у Польщі індекс народжуваності становить 1,4);

– неоднаковий доступ до безкоштовного абортів різних категорій жінок тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) з протоколами до неї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 07.09.2022).

2. Кравцова Т., Корнієнко М. Вбивство чи можливість вибору: як міжнародне право регулює питання абортів. *Європейська правда*. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/11/17/7116617/> (дата звернення: 19.09.2022).

3. Пивоваров С., Спірін Є. 65 років тому в СРСР (знову) легалізували абортів. Їхня кількість зросла до семи мільйонів на рік, а сексуальне виховання так і лишилося на рівні підручника з біології. Як це було – в архівних фото. *Бабель*. 2020. URL: <https://babel.ua/texts/55076-65-rokiv-tomu-v-srgr-znovu-legalizovali-aborti-jihnya-kilkist-zroslo-do-semi-milyoniv-na-rik-a-seksualne-vihovannya-tak-i-lishilosya-na-rivni-pidruchnika-z-biologii-yak-ce-bulo-v-arhivnih-foto> (дата звернення: 03.08.2022).

4. Конституція Ірландії от 29 декабра 1937 г. *Конституційна Асамблея: електронна бібліотека НБУВ*. URL: <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php> (дата звернення: 03.08.2022).

5. Верховний суд США скасував рішення щодо права на аборт – Байден відреагував. *Українформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3514559-verhovnij-sud-ssa-skasuvav-risenna-sodo-prava-na-abort-bajden-vidreaguvav.html> (дата звернення: 17.09.2022).

6. Свеженцева І. Заборона на абортів у США: що відомо і які можуть бути наслідки. *Суспільне. Новини*. 2022. URL: <https://suspilne.media/255295-zaborona-na-aborti-u-ssa-so-vidomo-i-aki-mozut-buti-naslidki/> (дата звернення: 17.09.2022).

7. Хоменко С. Заборона на абортів розколола Польщу. Чим закінчатся протести. *BBC NEWS Україна*. 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55033971/> (дата звернення: 12.09.2022).

УДК 34:004.8

DOI DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-4>

ПРАВОВІ ТА ЦІННІСНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ПРАВОВОЇ ДІЙНОСТІ

Кронівець Т.М., к.ю.н.,
завідувач кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Тимошенко Є.А., аспірантка
Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

Стаття присвячена розгляду проблематики штучного інтелекту як окремої правової категорії. Визначено соціально-ціннісні аспекти штучного інтелекту, сфери його застосування, проаналізовано проекти вітчизняних нормативних актів у сфері застосування штучного інтелекту, визначено основні особливості готовності правового механізму до імплементації штучного інтелекту.

Ключові слова: *штучний інтелект, правовий механізм, технології, суб'єкт.*

Kronivets T.M., Tymoshenko Ye.A. LEGAL AND VALUE PARTICULARITIES OF THE PHENOMENON OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS AN ELEMENT OF LEGAL REALITY

The article is devoted to the consideration of artificial intelligence as a separate legal category. The socio-valuable aspects of artificial intelligence, its scope of application are defined, drafts of domestic regulatory acts in the field of artificial intelligence are analyzed, the main features of the readiness of the legal mechanism for the implementation of artificial intelligence are determined.

At the legislative level, as well as in the process of forming ideological directions of the legal policy of regulating relations regarding artificial intelligence, we consider the need to take into account the importance of artificial intelligence as a factor of changes in many processes of general societal importance proven.

Artificial intelligence has a place as a new idea in the philosophical and legal dimension and a specific legal phenomenon. Its research can and should take place in a complex combination of approaches from various fields and aspects of the relevant subject. It is necessary to proceed from the difference between the desired value orientations and the realities of the formation of artificial intelligence technologies, which leads to the conclusion about: the relentless development of AI technologies and the spread of the use of its individual systems and algorithms; high rates of development of artificial intelligence technologies as one of the main factors of its popularization; the need to ascertain the unreadiness of many legal mechanisms for the effective integration of artificial intelligence into social relations as an independent subject and (or) a fundamentally new structural element of such relations.

The adoption of the profile law "On artificial intelligence" will allow unifying legal definitions, creating a clear structure of legal relations, defining specifics of offenses and specifics of liability in the field of artificial intelligence.

Key words: *artificial intelligence, legal mechanism, technology, subject.*

Постановка проблеми. Глибинна інтеграція штучного інтелекту до структури більшості суспільних відносин та процесів спричиняє ускладнення у категоріальному визначенні його змісту, а отже і у розробці оптимальних алгоритмів правового впливу на вказані процеси. Штучний інтелект (Далі – ШІ) не лише стає незамінним інструментом з точки зору функціональної цінності, але повністю змінює парадигму визначення власної функціональної природи та навіть суспільної ніші. І хоча не в ідеальному стані перебувають механізми правового регулювання відносин щодо застосування технологій штучного інтелекту, технологічний вимір розвитку ШІ відзначається значними зрушеннями. Це дозволяє демонструвати системам ШІ такі темпи прогресу та практичні результати, що де-факто все більшого поширення набуває ідея визначення правового статусу штучного інтелекту як специфічного суб'єкту правових відносин, породжуючи ідею його соціалізації [1]. Втім, ефективна адаптація новостворених реалій правової сфери, що їх породжує високий

ступінь розвитку технологій ШІ та послідовні зміни усталених організаційних механізмів, зустрічає на своєму шляху низку актуальних викликів. Так, проблематика штучного інтелекту сама по собі видається важливим об'єктом для вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичну основу дослідження склали роботи таких науковців, як А. М. Т'юрінг, Е. Ченг, Ф. Розенблат, О.А. Баранов, О.Ю. Бусол, М.В. Карчевський, К.О. Кошелева, Д. Кушерець, М. Хмара, Д.І. Махненко, О.В. Костенко, Л.С. Сікора, Ю.Г. Міюшкович, І.О. Малець, Л.О. Нікітіна, С.О. Нікітін, О.І. Піжук, А.К. Погореленко, Г.А. Прохазка, О.Е. Радутний, С.О. Сабуря.

Постановка мети і завдань. Метою статті є виявлення особливостей розвитку штучного інтелекту як окремої правової категорії в умовах глобалізаційних змін, для чого потрібно вирішити такі дослідницькі задачі:

1) окреслити сфери соціальної дійсності, в яких застосовуються здобутки штучного інтелекту, з метою окреслення меж правового регулювання цієї правової категорії;

2) дослідити поняття та юридичну природу штучного інтелекту;

3) довести необхідність трансформаційних змін правової дійсності та виокремлення проблеми штучного інтелекту в правовому полі.

Основна проблематика дослідження. Визначимо основні напрями даної статті в межах таких блоків питань.

1. *Невпинність розвитку технологій ШІ та поширення застосування його окремих систем та алгоритмів.* Розглядаючи соціально-ціннісні основи штучного інтелекту, автор виходить із розгляду ШІ як самостійного впливового чинника реформування суспільних інститутів, зміни суспільних процесів та структури окремих галузей. У даному контексті передусім враховано високі темпи автоматизації багатьох напрямів виробництва, виникнення нових напрямів в інформаційній, аналітичній та іншій діяльності із залученням технологій ШІ. Необхідно також брати до уваги і негативні наслідки, як-от скорочення робочих місць, зниження попиту на цілі професійні спеціальності тощо.

Отже, стикаючись із будь-якими викликами чи теоретичними дилемами при дослідженні штучного інтелекту, маємо враховувати багатогранність ШІ як об'єкта для розгляду. Так, аналізуючи доцільність та об'єктивність регулятивних механізмів (зокрема обмежувального характеру), насамперед слід врахувати значущість дивідендів від застосування технологій ШІ для практично будь-якого їх користувача. Таким чином, перетворення системи обмежувальних правових приписів на засіб протидії суспільному інтересу та високому економічному попиту видається контрпродуктивною ідеєю.

На відміну від категорій товарів, послуг, технологій, що традиційно підлягають посиленому правовому контролю або повністю вилучені з цивільного обігу (зброя, наркотичні речовини, стратегічні об'єкти та галузі тощо), будь-яке новітнє для усталених інститутів права та держави явище має бути піддане ретельному правовому аналізу.

Так, будь-яким імперативним крокам законодавця чи правоохоронних механізмів держави щодо застосування технологій штучного інтелекту у різних сферах діяльності має передувати інформування суспільства щодо ґрунтовності подібних рішень. В контексті поширення регуляторної політики держави щодо застосування досягнень ШІ у професійній діяльності показовим видається процес соціального діалогу. Так, зазначимо, що продуктивний та безконфліктний соціальний діалог щодо правового втручання у процеси розвитку, розробки, поширення та застосування технологій штучного інтелекту може ґрунтуватись не лише на законодавчо визначених принципах [2], але і на засадах економічної доцільності, інформаційного забезпечення та урахування основоположних складових частин законних інтересів усіх суб'єктів правовідносин щодо ШІ. Приклади подібних кроків вже спостерігаються у вітчизняній практиці [3; 4].

У даному пункті дослідження зазначимо, що як на законодавчому рівні, так і у процесі формування ідейних напрямів правової полі-

тики регулювання відносин щодо штучного інтелекту доведеною вважаємо необхідність урахування значення штучного інтелекту як фактору змін у багатьох процесах, що мають загальносуспільне значення. Недоцільно ігнорувати також високий попит на окремі технології ШІ.

2. *Високі темпи розвитку технологій штучного інтелекту як один з головних чинників його популяризації.* Наведена вище аргументація та приклади сфер застосування штучного інтелекту достатньо очевидним роблять висновок про важливе місце технологій ШІ у багатьох процесах. З викладеного випливає і самоочевидна популярність тренду на залучення прогресивних інформаційних технологій. Серед яких ШІ посідає сьогодні провідне місце.

Розвиток технологій штучного інтелекту виступає одночасно джерелом значних сподівань та високих, хоча й нечітко сформульованих ризиків. Перспективи ШІ також називають найрізноманітніші, хоча нерідко вчені вдаються до висловлення конкретних прогнозів, на яких, зокрема, засновується інвестиційний клімат галузі або у відповідність до яких призводять напрямки державної політики.

Так, зустрічаємо висновки, що через високу ефективність, зручність та оптимізацію багатьох процесів ШІ набуватиме масштабного поширення. Зокрема, дослідження окремих компаній дає підстави очікувати зростання долі ШІ у робочому процесі до 50% у практиці Індії та Китаю [5].

3. *Необхідність констатації неготовності багатьох правових механізмів до ефективної інтеграції штучного інтелекту до суспільних відносин як самостійного суб'єкта та (або) принципово нового структурного елементу таких відносин.* У правовому полі дане питання є одним із найбільш гострих, а філософсько-правовий вимір вказаної проблеми нараховує численні напрацювання вчених щодо вдосконалення механізму правового регулювання правовідносин щодо штучного інтелекту та перспектив його інтеграції у їх структуру в якості окремого суб'єкта.

Наявні правові зрушення, як-от затвердження Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні [6], що стала найбільш вагомим законодавчим рішенням у розглядуваній сфері, або Національна стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні 2021–2030 [7], яка не отримала практичного втілення, що виступають лише першими кроками на шляху розбудови масштабної державної стратегії та комплексної моделі правового забезпечення ШІ.

Відповідно до означених вище документів штучний інтелект визначається як організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів опрацювання інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також формувати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [7]. Однак це визначення фрагментарне і не

охоплює багато аспектів штучного інтелекту, зокрема штучної свідомості.

Розглянута в даному пункті проблематика, на думку втора, влучно підкреслюється тезою Д. Грицай, яка зазначає, що виникають сумніви у ексклюзивній дієвості права як такого регулятора відносин у сфері ШІ, що міг би вважатись найбільш дієвим засобом правового регулювання серед інших соціальних норм. Так, спектр суто правових можливостей авторка пропонує доповнювати ефективними змінами у системі освіти, своєчасною адаптацією законодавства до актуальних реалій, що сприятиме перетворенню ШІ із чергового виклику для людства у сфері зайнятості на спосіб вирішення проблем [8].

Висновки. Сьогодні слід констатувати, що штучний інтелект має місце як новітня ідея у філософсько-правовому вимірі та специфічний правовий феномен. Його дослідження може та повинно відбуватись у комплексному поєднанні підходів різних галузей та аспектів відповідної тематики. Слід виходити з різниці між бажаними ціннісними орієнтирами та реаліями становлення технологій штучного інтелекту, що підводить до висновку про: невинність розвитку технологій ШІ та поширення застосування його окремих систем та алгоритмів; високі темпи розвитку технологій штучного інтелекту як один з головних чинників його популяризації; необхідність констатації неготовності багатьох правових механізмів до ефективної інтеграції штучного інтелекту до суспільних відносин як самостійного суб'єкта та (або) принципово нового структурного елементу таких відносин. Із наведеного випливає необхідність конкретних законодавчих змін щодо розвитку правової природи штучного інтелекту. Прийняття профільного закону «Про штучний інтелект» дозволить уніфікувати правові дефініції, створити чітку структуру правовідносин, визначити

особливості правопорушень та особливості відповідальності у сфері штучного інтелекту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Карчевський М.В. Правове регулювання соціалізації штучного інтелекту. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2017. Вип. 2. С. 99–108. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vlduvs_2017_2_13.
2. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text>.
3. Повідомлення про проведення публічного громадського обговорення проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» / Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/regulations/povidomlennya-pro-provedennya-publichnogo-gromadskogo-obgovorennya-proyektu-rozporyadzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayini-pro-shvalennya-konceptiyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini>.
4. Долучайтесь до обговорення Концепції розвитку сфери штучного інтелекту в Україні / Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/doluchaytes-do-obgovorennya-kontseptsii-rozvitku-sferi-shtuchnogo-intelektu-v-ukraini>.
5. Поява та перспективи розвитку штучного інтелекту. Державний Університет Телекомунікацій. 2020. URL: https://dut.edu.ua/ua/news-1-576-8835-poyava-ta-perspektivi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu_kafedra-shtuchnogo-intelektu.
6. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. Розпорядження Кабінету міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-r#Text>.
7. Національна стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні 2021–2030 / Міністерство освіти і науки України Національна академія наук України. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/images/news/img/2021/06/strategiya-110621.pdf>.
8. Грицай Д. Розвиток штучного інтелекту як новий виклик для людства у сфері зайнятості. *Юридичний вісник*. № 3. 2018. С. 97–102.

UDC 340.12 (075.8)
DOI DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-5>

FREEDOM AND JUSTICE IN THE THEORY OF JURISPRUDENCE

Lutcky R.P., Doctor of Law, Professor,
Director
Research Institute of King Danylo University

Historically, the concept of “positive law” was formed by the natural law school, under which law of each country, which is effective, alters based on legislative will due to changes in social life. Such changes often contradict natural law which is common to all peoples, permanent and fixed, and determined by the unique nature of man. The author considers the very term “positive law”, which is used in the legal meaning, to characterize legal rules which tangibly (impartially) exist and find specific implementation (action) in the relevant legal relations. At the level of positive law, legal provisions having legal force differ from those standards which have been canceled or have lost their validity, as well as from concepts of standards which have not yet been adopted, but there is a need to take them into account in the future (bills, proposals, requests, legal ideas, etc.). The author concludes that the Latin term “delegelata” (subject to the law in force) is sometimes used in this sense to characterize positive law. If a specific issue is not settled by the current law, but its resolution is desired, the phrase “delegeferenda” (according to the subsequent adopted law) is used.

Therefore, the modern realities of the development of Ukraine as an independent state demand the clarification of the essence and peculiarities of the functioning of current law like never before, that is, written, positive law based on a correct understanding of the terms of freedom and justice as categories which render and elucidate the problematic components of the process of democratization of the state and society in the legislator’s contemporary interpretation. At the same time, it should always be kept in mind that the desire to implement the mentioned fundamental principles of law cannot be deliberately hyperbolized and transformed into anarchy or totalitarianism, thereby endangering the existence of society.

Key words: *freedom, justice, equality, humanism, positive law, absolute law.*

Луцький Р.П. СВОБОДА ТА СПРАВЕДЛИВІСТЬ В ТЕОРІЇ ПРАВА

Дослідження понять свободи та справедливості як філософських категорій проводяться вже три-вالیї час. Категорія права є досить вивченою. Проте в теорії права мало приділяється уваги розкриттю сутності «позитивного права» як реальної форми права. Взаємозв'язок форми та матерії (відповідність права таким категоріям як справедливість, рівність, свобода, гуманізм) виступає тією складовою, яка характеризує сутнісну основу права щодо регулювання суспільних відносин.

Ключові слова: *свобода, справедливість, рівність, гуманізм, позитивне право, абсолютне право.*

I. Introduction. Development of knowledge on law assumes deep understanding of fundamental principles, on which legal regulation is based. In particular, the categories of law belong to them. The knowledge of their concepts, system and content provides a possibility to simplify the lawmaking process, since it helps to specify the landmarks of legislative activity more clearly and procure a unity of legal practice in its different sphere. In addition, the categories of law are closely related to the issue of legal ideology. That is why the research of content of legal concepts systems (in general, as well as of its separate elements) has not only academic, but also practical meaning. The abovementioned provisions constitute topicality of the raised issue.

II. Analysis of the last researches and publications. Methodological basis of the article is scientific works S.S. Alekseew, V.D. Babkin, V.A. Bachinin, O.V. Zaichuk, M.V. Kostichogo, V.S. Nersesiansa, N.M. Onichtenko, M.I. Panova, O.L. Kopilenka, N.M. Parchomenko, S.S. Slivki, L.L. Fullera, R.O. Halfina and founder of Ukrainian jurisprudence Y.S. Chemchuchenko, that assist the comprehension of current processes in the theory of right and have an important value for their further research.

Going already out those fundamental bases, what of them pawned, deem it wise to carry out own researches of certain range of problems.

III. Problem statement. The purpose of writing this article is to specify the essence and performance features of positive law on the basis of correct understanding of those fundamental principles and categories (equality, freedom, justice and humanism), which are key factors in the process of lawmaking formation and development.

IV. Results. In order to consider freedom and justice as crucial theoretical and legal principles of the positive law (applicable legislation) formation and development, first of all, it is necessary to determine and ascertain the essence of the latter.

Historically the concept of ‘positive law’ formed due to the natural law school, under which the right of each country, which is effective, changes on the basis legislative will in conjunction with changes in the life of society. Such changes are often opposed to the natural law, which is common for all nations, permanent and unchangeable, and which is determined by the sole nature of a human being. The term ‘positive law’ itself is applied in legal meaning fir characterization of legal standards, which actually (impartially) exist and find specific implementation (action) in the respective legal relations. It is on the level of positive law that legal provisions, which have legal effect, are distinguished from those standards, which have been cancelled or actually become void, and

also from concepts of the standards, which have not yet been adopted, but are desirable in future (law projects, proposals, requests, legal ideas and etc.). Roman term 'de lege lata' (subject to the law, which is effective) is sometimes used in this sense for characteristics of positive law. If a specific issue has not been solved by the applicable law, but its solution is desirable – a phrase 'de lege ferenda' (under subsequent, assumed law) is used.

Paying attention to the fact that the structure of legal reality in ontological aspect is a contradictory unity or duality of the natural and positive law, we thereby underline that the real and actual law is the unity of justice, which constitutes its essence, and positivity, which constitutes its objective and institutional form. That is why both justice and positivity is the necessary condition for the law validity. At the same time the law positivity means its display in legislation, that is, in objective and institutional forms. So, in the first approximation the law may be defined as the justice, expressed and fixed in objective and institutional forms of regulation of humans' external behavior. At the same time the legal justice, or natural law, is not a certain substance, absolute reality of law, but is rather a relational and conceptual phenomenon. It is the essence, which is revealed and maintained in relationships between different subjects and moments of legal reality. In such case the natural law should be construed as an equivalent of objectively valid law, a principle of human co-existence, without the action of which neither cultural, nor social development of the human being is possible.

The concept of freedom is one of the most complex and multiple-aspect concepts. It is related, first of all, to the fact that various aspects of freedom exist – economic, political, legal, moral and etc. In this respect ones can come across various concepts and definitions of freedom on scientific literature, which often depend on certain judgmental representations of one or another scientist, who seen what he wishes to see in liberty. At the same time this does not really mean the absence of good reasons or foundations of freedom, among which a necessity is number one concern.

In the course of considering the interrelation of law and freedom, it should be noted that the analysis of this problem will always bump up against the law on one side, and, certainly, against the moral on the other, since otherwise freedom turns into permissiveness, lawlessness and anarchy. That was how famous philosophers and thinkers of the past understood freedom: T. Hobbes, I. Kant, Ch. Montesquieu, J. Locke and others. They regarded an idea of law as the idea of freedom, and they always related freedom to the law (legislation), morals and self-restraint.

Freedom is the property, which identifies a person, distinguishes it among other living creatures; it is equally characteristic for all people. So, freedom is the universal and most important attribute of any person [1, p. 54].

Any society is interested in preserving the freedom of all, or at least most participants of social interaction. In this respect the society

carries out regulation and formalization of freedom through the authorized state institutions in terms of general scale and equal behavior scale, which fact forms legal regulation. The specified regulation and formalization of freedom is expressed by the well-known formula, the essence of which can be particularly expressed in the following way: 'personal freedom of each person ends at the point, where freedom of the other begins' or 'the freedom of one person is limited by the freedom of the other'.

Freedom as certain social state of the society, as experienced and mastered necessity receives its largest concentrated expression in the law, in which it is really objectified, and materializes in specific legal forms, principles and institutes. By the character of law development, which is applicable in certain society, we can judge of the essence and scale of the freedom, which is legally acknowledged and allowed by governmental authority. The law serves as an official standard of effective freedom, its norm, index of the boundaries of the necessary and possible. At the same time it is a warranty of implementing that freedom, means of its security and protection. Acting as legitimate (legal) scale of freedom, the law objectively reflects the obtained level of social reality development [3, p. 41–42]. At the same time one should remember that 'a rule is only the minimum of human freedom' [2, p. 90].

Category 'justice' is close to the category 'freedom', which also, to any extent, penetrates the content of positive law, including in modern Ukraine.

The category 'justice' is inextricably intertwined with conscience, especially with such its form, as legal consciousness. Since the essence of justice is dialectical, i.e. dynamic, contradictory, integral and separable, it is hard to specify it definitely. A range of scientists try to define it: as supreme value, which is destined to be protected and cultivated by the entire law system, as general moral sanction of people's common life, which is considered mostly in terms of the clash of desires, interests, and obligations, as permanent and eternal will to give credit to everyone. The amount of definitions can be continued further. But a method of its descriptive definition seems to be more efficient – through characteristics of the features, in which the category of 'justice' is disclosed, and to which they relate.

Justice functions as one of the means of social evaluation: here it is closely related to the concept of equality, which is manifested in the fact that this relation gains quantitative characteristic. It takes pace in the simplified understanding of justice as of equalizing factor. That is, the bearers of such understanding believe that each member of society or parties to legal relationships have equal rights and possibilities within the boundaries, acknowledged by an agreement, tradition or law. Any deviation in distribution of benefits or rights is construed as injustice. It is natural for a human being to desire to limit others, make them equal, not to allow to rise, stand above, and to obtain more. The equalizing justice is displayed also in case, when the problem of establishing and expressing

a measure of justice arises. Although the concept of justice and the concept of measure are often mixed, an association of justice with some equivalents and measures still leads to its simplified understanding. Rationalization of justice can generate formalist approach to it. That is, it will take place only when certain and predetermined conditions, boundaries, and circumstances are available [4, p. 200–202].

Such 'arithmetic' formalization of justice kills its dialectic 'live' nature, or, as likely as not, brings the understanding of justice to an absurd, transforms it into the direct opposite – injustice.

On the other hand, a measure as the assembly of certain conditions and allowances should be present in justice, and such measure can not be completely formal. On the contrary, it is capable to become a unifying basis with at least minimum thoroughness. And the more clearly the thoroughness of justice is shown, the less substantial becomes the form, formality, encumbered in equality [5, p. 51].

Such justice is construed as distributional and it is often understood as a sum of benefits or rights, which should be divided between people, and parties to legal relationships.

The recognition of general consensus or common interest as of the positive law essence distinguishes it among other regulatory instruments, provides it with the quality of general social regulator, instrument for achieving a consent and social peace in society, excludes consideration of law as a tool of violence, means of individual will oppression, serves as a methodological guidance for a legislator, which is obliged to define justice as obligatory basis for this process, and as universal worldview category, which is detailed within the framework of the theory and philosophy of law, serves as a catalyst for forming new state and law in Ukraine. Legal justice is real and proper measure of social relations, which is implemented in legal form of action. Justice is a sign of rationality of social life, pervasive social virtue, important criterion for evaluation of society, state and its institutions.

In this regard, the understanding of law as not of the method for implementing the justice ideas, but exclusively as of method for law enforcement by means of formally determined

standards, sanctioned and procured by a state, does not correspond to modern stage of humanity development on the basis of democratic and liberal values. Justice, freedom, equality, and humanism are the categories, which the law should correspond to, since they are its essential properties. Academician of National Academy of Sciences of Ukraine Y.S. Shemshuchenko remarks on this point that the impact level of positive law on the nature of social development depends on the stage of implementing the ideas of justice and human rights in the law, its natural rights, conformity of law with social progress [6, p. 671].

V. The Conclusions. Therefore, modern reality of development of Ukraine as independent state more than ever demand determination of the essence and peculiarities of applicable law functioning, that is, written, positive law, on the basis of correct understanding of the terms 'freedom' and 'justice' as categories, which display and reveal problematic constituent elements of the process of the state and society democratization process in modern understanding of the legislator. At the same time it should be always remembered that a wish to implement the mentioned fundamental principles of law should not be consciously hyperbolized and transformed, with respect hereto, into anarchy or totalitarianism, thus putting the existence of society in jeopardy.

REFERENCES:

1. Bauman Z. Svoboda. Trans. with English H. Dashevsky, foreword. Yu. Levady. M. : Novoe izdatelstvo, 2006. 132 p.
2. Berdyaev N.A. Philosophy of inequality. M. : IMA-Press, 1990. 286 p.
3. Matuzov N.I. Actual problems of the theory of law. Saratov : Publishing House of the Saratov State Academy of Law, 2004. 512 p.
4. Malakhov V.P. Philosophy of law. Yekaterinburg : Delovaya kniga, 2002. 348 p.
5. Onishchenko N.M. Perception of law in conditions of democratic development: problems, realities, prospects: monograph. Ans. ed. academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Yu. S. Shemshuchenko. K. : LLC 'Yuridichna Dumka' Publishing House, 2008. 320 p.
6. Shemshuchenko Yu. S. Law. A large encyclopedic legal dictionary. Under the editorship Acad. National Academy of Sciences of Ukraine Yu. S. Shemshuchenko. K. : Legal Opinion Publishing House, 2007. 992 p.

УДК 347.124

DOI DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-6>

СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІКА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПЕРЕХОДУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ У ПРАВОВІДНОСИНАХ СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Погребняк В.Я., к.ю.н.,
докторант кафедри цивільного права № 2
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
суддя
Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду

Статтю присвячено розгляду сутності цивільно-правового механізму переходу суб'єктивних цивільних прав у відносинах спільної власності. Аналізуються основні наукові положення, а також позитивні сторони та недоліки теорій континуальності й дискретності переходу суб'єктивних цивільних прав.

Ключові слова: *спільна власність, цивільні права, перехід прав, континуальність, транзитивність.*

Pohrebniak V.Ya. ESSENCE AND SPECIFICITY OF CIVIL-LEGAL MECHANISM OF RIGHT TRANSFER IN LEGAL RELATIONSHIPS OF COMMON PROPERTY

Civil-legal mechanism of right transfer is one of actual issues of modern civil law due to the fact of lack of its development within scientific researches. Functioning of such mechanism is determined by dynamic changes but today civil law doctrine doesn't propose complex description of such changes and as a result issues of appropriate mechanism functioning.

Modern civil law science provides two main theories that explain essence of civil rights transfer that are theory of continuity and theory of transitivity. According to main point of view within theory of continuity transfer of rights is moving of right from one person to another one. At the same time theory of transitivity provides that rights and obligations are not able to move in the space thereby they cannot transfer. That's why transfer of civil rights means their termination at one person and establishment at another.

The author makes an attempt to demonstrate essence and specificity of civil-legal mechanism of right transfer in aspect of construction of legal relationships of common property.

Case when owner of property disposes part of his right to another person transforming sole property to common property shows vulnerability of transitivity theory according to which that means that one property relationship terminates and another is establishing.

First of all there is a technical feature. According to legislative provisions statutory document remains and doesn't change to another one in provided case. Notary just stamps on it that person is co-owner of appropriate thing. At the same time enquirer's title is confirmed by contract by which he has got part of owner's right.

But the main proof of right transfer is preservation legal history of appropriate thing. In particular, current legislative provisions allows owner dispose part of his property right in case when thing was given in rent by him. In this instance rent relationships don't terminate but one more lessor enters them.

Appealing to case law, current legislative provisions and comparing primary and derivative methods of right-acquisition the author illustrates advantages and disadvantages of theory of continuity as well as theory of transitivity.

Key words: *common property, civil rights, rights transfer, continuity, transitivity.*

Постановка проблеми. У сучасній цивілістичній доктрині проблему визначення специфіки цивільно-правових механізмів забезпечення переходу суб'єктивних цивільних прав, що складають зміст основних, базових різновидів цивільних правовідносин, варто віднести до малорозроблених. Доктринальні джерела не розкривають повною мірою правову природу та особливості забезпечення цивільно-правових механізмів такого переходу стосовно окремих різновидів цивільних правовідносин. Цивільно-правові механізми забезпечення досліджуваного механізму переходу суб'єктивних цивільних прав зумовлені динамічними аспектами юридичного буття відповідної їх категорії та залежністю від закріпленого договором чи законом спектра правових можливостей їх носіїв. Це визначає напрями та загальний контекст необхідного наукового аналізу, яким є насамперед поглиблене дослідження конструкцій окремих різновидів найбільш поширених цивільних правовідносин з урахуванням напрацьова-

них сьогодні інструментально-доктринальних підходів до визначення правової природи цивільного правовідношення. Зокрема, маємо на увазі усталені теоретичні положення про те, що суб'єктивне цивільне право в більшості випадків не може існувати поза зв'язком із його носієм (управненою особою). Останній у свою чергу пов'язаний із зобов'язаною особою, що має кореспондуючий цьому праву суб'єктивний цивільний обов'язок. Зрештою, суб'єктивні цивільні права та суб'єктивні цивільні обов'язки виникають щодо відповідного об'єкта, яким є певне нематеріальне чи матеріальне благо. Разом вказані структурно-функціональні зв'язки формують цілісне утворення взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів, які в понятійно-категоріальному апараті цивілістики охоплюються категорією «цивільне правовідношення».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стосовно правової природи цивільно-правового механізму переходу суб'єктивних прав наразі склалися два основні доктринальні

підходи – континуальний (транзитивний) і дискретний. Представники першого (Б.Б. Черепакін, Д.В. Носов та інші вчені) відстоюють позицію, що перехід прав являє собою їх трансфер від однієї особи (носія права) до іншої (правонаступника) у порядку похідного правонабуття [1, с. 162–163; 2, с. 3–4]. У межах дискретного підходу (його підтримують В.О. Рясенцев, В.С. Толстой та інші автори) відстоюється позиція, що права та обов'язки, маючи ідеальний характер, не наділені здатністю до переміщення в просторі, а тому їм неможливо перейти від однієї особи до іншої вони не можуть. У зв'язку з цим перехід прав означає їх припинення в однієї особи та виникнення в іншої [3, с. 38–39].

У сучасних умовах наукова дискусія щодо порушеної проблеми збавила оберти, зокрема, у зв'язку з вичерпанням усіх основних аргументів щодо її предмета, які не дають змогу поставити остаточну крапку в цій полеміці. Її стан знаходить відображення в позиції Д.В. Носова, який вважає, що в такому випадку виник спір «щодо слів» і фактично немає різниці, що саме відбувається в процесі правонаступництва – зміна правовідношення або ж припинення одного правовідношення та виникнення іншого. Важливим є результат: в одній стороні зникають права й обов'язки, а в іншій вони з'являються в тому ж чи меншому обсязі, у якому їх мала інша сторона [1, с. 165].

Водночас із такими думками вченого навряд чи можна погодитися беззастережно, адже в тому разі, коли одне правовідношення припиняється, а інше виникає, відбувається повний розрив зв'язків між елементами кожного з них. Із застосуванням такого підходу неможливо належним чином аргументовано розв'язати низку теоретичних проблем, зокрема: пояснити різницю між первісними та похідними способами набуття цивільних прав, з'ясувати залежність титулу набувача від титулу відчужувача, пояснити використання таких конструкцій переходу прав від однієї особи до іншої, як реквізіція (ст. 353 Цивільного кодексу України), конфіскація (ст. 354 Цивільного кодексу України) тощо. При цьому різниця між первісними й похідними способами набуття суб'єктивних цивільних прав є занадто очевидною для того, щоб її заперечувати.

Вирішення поставленої проблеми потребує звернення до альтернативних підходів, розширення ракурсів її наукового розгляду, включення в предмет аналізу нових аргументів, які дали б змогу підтвердити чи спростувати існуючі висновки. Як один із таких підходів можна розглядати аналіз динамічних аспектів розвитку цивільного правовідношення, що дає можливість проаналізувати цивільно-правові механізми переходу суб'єктивних цивільних прав під іншим кутом зору та визначити його якісні характеристики як відповідного процесу, унормованого на рівні договору та закону. Однією з модельних платформ обраного гносеологічного напрямку дослідження варто вважати відносини спільної власності, для яких характерна множинність суб'єктів, що зумовлює тенденцію досить частого піддавання трансформаційним впливам.

Цивільно-правові аспекти проблеми переходу суб'єктивних прав розглядали такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як В.І. Борисова, Б. Віндшейд, Г. Дернбург, С.С. Каширський, А.В. Коструба, Н.С. Кузнецова, Р.А. Майданік, Д.В. Носов, О.О. Отраднава, М.Д. Пленюк, В.О. Рясенцев, І.В. Спасибо-Фатеева, В.С. Толстой, Г.Г. Харченко, Б.Б. Черепакін, О.О. Ягельницький, В.Л. Яроцький та інші.

Постановка мети. Мета статті полягає в структурно-функціональному розгляді цивільно-правового механізму переходу суб'єктивних цивільних прав у межах правовідносин спільної власності.

Виклад основного матеріалу. Загальноновідомо, що правовідносини власності можуть виникати як первісними, так і похідними способами. Це розмежування дає змогу визначити кількісні та якісні показники специфіки їх виникнення, які істотним чином впливають на основні прояви переходу суб'єктивних цивільних прав, що становлять зміст досліджуваних правовідносин.

Очевидно, що під час набуття права власності на річ у процесі її створення (наприклад, у разі самостійного будівництва садового будинку) має місце первісний спосіб правонабуття, не пов'язаний із суб'єктивними цивільними правами інших осіб, що вказує на відсутність правонаступництва в процесі набуття права власності на новостворений об'єкт [4, с. 120–121], а отже, і на відсутність будь-якого переходу такого права. Із цього постає, що у випадку, якщо, наприклад, відповідний садовий будинок будували відразу декілька осіб, зокрема подружжя, у результаті його створення завдяки закону виникає спільна власність дружини та чоловіка на відповідне майно (ст. 60 Сімейного кодексу України) [5]. Право власності дружини та чоловіка виникає первісним способом, структурно-функціональні зв'язки між елементами структури цього правовідношення (суб'єкти, об'єкт і зміст у вигляді суб'єктивних цивільних прав та обов'язків) виникають уперше.

Зовсім інша ситуація має місце у випадку, коли особа, яка є одноосібним власником відповідного об'єкта, «передає» частину обсягу свого права власності іншій особі, перетворюючи «одноосібну» власність на спільну. Ця ситуація показує вразливі місця дискретного підходу, адже, керуючись його вихідними теоретичними положеннями, ми повинні констатувати, що в цьому випадку на стороні власника відбувається припинення суб'єктивного цивільного права в певному обсязі, а в іншій особі відповідне право в такому ж обсязі виникає. Звісно, у такому разі може існувати додатковий зобов'язально-правовий елемент досліджуваного механізму переходу суб'єктивних цивільних прав, зокрема, у вигляді договору та зумовлюваних ним договірних відносин, у межах яких здійснюється передача відповідного обсягу права власності набувачу, який стає співвласником речі. Однак із виконанням суб'єктивних цивільних обов'язків, передбачених договором, цей елемент припиняє існування, а власників відповідної речі стає двоє. Водночас чи має це означати, що в результаті завершення

відповідного процесу первісне абсолютне правовідношення власності, учасниками якого були відчужувач (управнений суб'єкт) та юридична фігура всіх і кожного (зобов'язані суб'єкти), припиняється та замість нього виникає інше правовідношення спільної власності з іншим суб'єктивним складом на стороні управненого суб'єкта? Для того щоб визначити шляхи розв'язання поставленої проблеми, необхідно звернути увагу на декілька обставин.

Насамперед варто вказати на технічний момент, який є одним із доказів збереження первісного абсолютного правовідношення власності. Вітчизняна практика йде тим шляхом, що правовстановлюючий документ власника, який здійснює відчуження певного обсягу своїх прав іншим особам, залишається чинним. Якщо правочин підлягає нотаріальному посвідченню, нотаріус лише здійснює на ньому відмітку про відчуження певного обсягу прав іншій особі. Таким чином, право власності набувача (співвласника) ґрунтується на суб'єктивному цивільному праві відчужувача. Тобто має місце класичне похідне правонабуття.

Однак найбільш важливими доказами того, що в результаті відчуження власником частини своїх прав на річ іншій особі здійснюється залучення останньої в існуюче правовідношення, є збереження зв'язку між усіма юридичними фактами, що існували в такому правовідношенні, тобто збереження еволюції змін у межах юридичної конструкції останнього. Зокрема, якщо річ обтяжена правами інших осіб (наприклад, перебуває в оренді), передача власником (орендодавцем) певного обсягу свого права власності третій особі не припиняє договір оренди, якщо протилежне не встановлюється таким договором (ст. 770 Цивільного кодексу України) [6]. Так само якщо стосовно речі встановлене обтяження, наприклад заборона відчуження, то у випадку, якщо це передбачено договором або законом, власник речі може відчужити певний обсяг права власності на неї, однак у цьому разі відповідне майно не перестав бути предметом забезпечення, а набутий обсяг права не звільняється від обтяження (ст. 27 Закону України «Про заставу») [7], якщо інше не передбачено домовленістю між відчужувачем та особою, на користь якої встановлено відповідну заборону.

Відповідний підхід знаходить втілення також у судовій практиці. Зокрема, як вбачається з постанови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 6 червня 2018 р. у справі № 128/6226/13-ц, після смерті ОСОБА_5 відкрилася спадщина, до складу якої, зокрема, входили 1/2 частки в праві спільної сумісної власності на житловий будинок із господарськими будівлями й спорудами та 1/2 частки в праві спільної сумісної власності на земельну ділянку. Спадкоємці першої черги дочка спадкодавця (ОСОБА_1) і його дружина (ОСОБА_4), уклавши договір про зміну черговості одержання права на спадщину, визнали за ОСОБА_2 (онука спадкодавця) право власності на спадкове майно.

При цьому, відповідно до договору іпотеки, укладеного ОСОБА_4 з ПАТ «Райффайзен

Банк Аваль», відповідний житловий будинок із господарськими будівлями й спорудами та земельна ділянка на момент відкриття спадщини перебували в іпотеці в банку.

У зв'язку з відсутністю правовстановлюючих документів ОСОБА_5 на відповідне майно ОСОБА_1 звернулася до суду в інтересах малолітньої ОСОБА_2 про визнання права власності на спадкове майно. Рішенням суду першої інстанції позов задоволено. Не погоджуючись із цим рішенням суду, ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» оскаржив його в апеляційному порядку. Суд апеляційної інстанції задовольнив апеляційну скаргу та скасував рішення суду першої інстанції.

Розглядаючи касаційну скаргу ОСОБА_1 в інтересах малолітньої ОСОБА_2, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду, зокрема, зазначив, що оскільки спадкоємець отримує право власності на 1/2 частки в праві спільної сумісної власності на житловий будинок із господарськими будівлями й спорудами та 1/2 частки в праві спільної сумісної власності на земельну ділянку, що належали спадкодавцю на момент відкриття спадщини, то до неї переходять права та обов'язки за договором іпотеки. У зв'язку із цим доводи ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» із приводу порушення рішенням суду першої інстанції його прав є безпідставними [8].

Наведене рішення суду є цікавим із тієї позиції, що воно показує збереження обтяжень суб'єктивних цивільних прав на майно та існуючих стосовно нього похідних речових прав третіх осіб навіть під час визначення часток у праві власності на таке майно та подальшого їх переходу до інших осіб. Хоча це не можна встановити з тексту зазначеної постанови, очевидно, що спадкодавець давав згоду на передачу дружиною речі в іпотеку, оскільки її предмет належав подружжю на праві спільної сумісної власності. У зв'язку із цим під час визначення частки спадкодавця в предметі іпотеки та її переходу до спадкоємця останній одержує право на річ, стосовно якої зберігаються похідні права інших осіб, тобто фактично заміняє спадкодавця у відповідних правовідносинах із приводу неї.

Таким чином, конструкція відносин спільної власності дає нам змогу більш комплексно поглянути на перехід суб'єктивних цивільних прав у контексті абсолютного правовідношення та створює підґрунтя для більш глибокого осмислення вихідних положень континуального (транзитивного) і дискретного підходів у контексті виявлення сутності цивільно-правового механізму переходу суб'єктивних цивільних прав. Цілком очевидно, що суб'єктивні цивільні права, не маючи уречевленої форми, не наділені здатністю до переміщення в просторі. Однак не менш очевидним є також те, що в межах застосування дискретного підходу про припинення прав повністю або в певному обсязі в однієї особи та їх виникнення в тому ж обсязі в іншій йдеться у відносному аспекті. Цей висновок обґрунтовується тим, що правоприпиняючий і правовстановлюючий характер наслідків стосується конкретних осіб, а не суб'єктивного права загалом, оскільки між припиненням

суб'єктивних цивільних прав та їх виникненням існує безпосередній зв'язок.

У зв'язку із цим можна зробити попередній висновок, що в проаналізованому нами модельному прикладі термін «перехід суб'єктивних цивільних прав» покликаний підкреслити наявність зв'язку між правом, що належало або належить одній особі, та його виникненням в іншій, тобто залежність права однієї особи від права іншої особи. Якщо в праводавця не існувало прав, їх не може набути й особа, яка стає співвласником. Тобто очевидно, що під час похідного набуття особою певного обсягу права власності на річ за збереження їх залишку за праводавцем має місце конструкція залучення в існуючі абсолютні правовідносини нового учасника, а не припинення правовідносин з одним суб'єктом складом і виникнення нових із множинністю осіб на стороні управненого учасника. В останньому випадку ми мали б констатувати, що право набувача виникає первісним способом, для чого немає жодних підстав саме у зв'язку із залежністю такого права від правових можливостей відчужувача. Крім того, у такому разі ми мали б констатувати також припинення правовідносин, до змісту якого входить суб'єктивне цивільне право, що «припиняється в однієї особи та виникає в іншій», і правовідносин, що виникли на підставі реалізації такого права (зокрема, оренди, застави тощо). Адже абсолютне припинення права власності на річ не просто пов'язане з припиненням у конкретної особи, а загалом дало б змогу розглядати відповідну річ або її частину за умови, що передається лише певний обсяг права власності, як безхазяйну (ст. 335 Цивільного кодексу України). Із цього мала б слідувати, що набувач набуває відповідне суб'єктивне цивільне право поза волею власника, тобто первісним способом. Однак це припущення руйнується наявністю договору як двостороннього волевиявлення між особами, що передає та набуває суб'єктивне цивільне право відповідно.

Поглянути на цю проблему в наближеному масштабі дає змогу аналіз структурно-функціональних зв'язків між структурними елементами аналізованого правовідношення, зокрема, між управненою особою та належним їй суб'єктивним цивільним правом. Адже, як уже зазначалося, під час відчуження власником частини своїх правових можливостей іншим особам відбувається зменшення загального обсягу належного управненій особі суб'єктивного цивільного права.

На здатності суб'єктивних цивільних прав зазнавати якісних змін зупинявся ще Л. Еннекерус. При цьому вчений пов'язував відповідні трансформаційні властивості прав із їх здатністю до подільності та з конструкцією множинності осіб у правовідношенні. Їх прояв науковець бачив в існуванні так званих часткових прав, поява яких є результатом поділу суб'єктивного цивільного права, якщо припустити наявність в останнього такої здатності. Також учений обстоював можливість здійснення суб'єктивних цивільних прав (як подільних, так і неподільних) декількома суб'єктами «спільною рукою», тобто спільно, за спільною

згодою, а також здатність суб'єктів здійснювати права солідарно. В останньому випадку право належить кожному окремому суб'єкту повністю [9, с. 255–256].

Таким чином, відчуження власником певного обсягу належного йому суб'єктивного цивільного права іншим особам передбачає його поділ, а також залучення в існуюче абсолютне правовідношення власності нових суб'єктів, якщо набувачем такого права є особа, яка не мала права власності на відповідний об'єкт, тобто не була його співвласником. Як уже зазначалося, у такому разі «одноосібна» власність трансформується в спільну часткову. Для залучення особи в абсолютне правовідношення як управненого суб'єкта, як правило, вимагається визначення обсягу суб'єктивних цивільних прав, які переходять до такої особи, що є необхідною умовою укладення відповідного цивільно-правового договору. Інакше предмет договору практично неможливо ідентифікувати. У практиці правореалізації та правозастосування укорінився підхід, що підтриманий і на рівні підзаконних нормативно-правових актів, за якого такий обсяг визначається частками від цілого (наприклад, 1/2, 1/3, 1/4 тощо) [10, с. 34]. У такому разі набувач частки в праві власності стає учасником абсолютного правовідношення з правомочностями, обсяг яких чітко визначений в ідеальному еквіваленті.

Отже, конструкція абсолютного цивільного правовідношення передбачає, що за виникнення спільної власності в результаті похідного набуття частки в праві відбуваються кількісні зміни в суб'єктному складі правовідношення зі збереженням його якісного змістового наповнення. Це дає можливість під іншим кутом зору поглянути на внутрішні трансформації елементного наповнення досліджуваного правовідношення порівняно з випадками, коли права переходять до інших осіб у повному обсязі. Більш очевидним стає те, що під час переходу до набувача певного обсягу прав зі збереженням їх частини за відчужувачем ні об'єкт правовідношення, ні обов'язки зобов'язаних суб'єктів не змінюються. Відбувається зменшення обсягу прав управненого суб'єкта та виникнення таких прав у відповідному обсязі в набувача. Усі інші обставини залишаються незмінними, що свідчить про те, що відповідні юридичні операції здійснюються в межах одного правовідношення, адже обсяг прав, що виникають у набувача, не виходить за межі існуючого правового зв'язку. У такому разі відбувається включення в існуюче правовідношення управнених суб'єктів на певний визначений обсяг прав, а не виникнення нового правовідношення.

Висновки. Таким чином, варто визнати, що континуальний (транзитивний) і дискретний підходи до розкриття сутності цивільно-правового механізму переходу суб'єктивних цивільних прав дають змогу визначити сутність цивільно-правового механізму переходу суб'єктивних цивільних прав. Слабкою стороною першого з них є умовність використання терміна «перехід» стосовно суб'єктивних цивільних прав, які, не маючи матеріального втілення, не можуть переміщуватися

в просторі. Дискретний підхід здійснює багато сильніший вплив на сучасні уявлення щодо сутності та специфіки досліджуваного явища. Розгляд цивільно-правового механізму переходу суб'єктивних прав як процесу, що пов'язується з припиненням прав повністю або в певному обсязі в однієї особи та їх виникненням в іншій, зумовлює необхідність пояснення зв'язку між їх належністю обом суб'єктам. За буквального розуміння припинення та виникнення суб'єктивних прав стає очевидним, що з першим припиняється зв'язок суб'єктивного права з іншими елементами правовідношення, що призводить до руйнування останнього. Із цього мало б слідувати, що з виникненням прав у набувача правовідношення створюється заново шляхом налагодження зв'язків між його структурними елементами.

У зв'язку із цим та з огляду на проведений нами аналіз можемо констатувати, що термін «перехід прав» покликаний підкреслити наявність зв'язку між правом, що належало або належить одній особі, з його виникненням в іншій, тобто залежність виникнення одного суб'єктивного цивільного права від існування іншого. Перехід суб'єктивних цивільних прав демонструє окремий ракурс можливого, проте не обов'язкового аспекту їх динамічних характеристик, відносність припинення права, тобто його припинення в одного суб'єкта, а не загалом, і виникнення в іншого в порядку похідного, а не первісного правонабуття. Там, де є припинення одного суб'єктивного права та виникнення хоча б аналогічного за змістом, однак нового права, що є незалежним щодо припиненого, констатувати факт переходу прав немає підстав.

Це яскраво демонструється на прикладі розмежування первісних і похідних способів набуття суб'єктивних цивільних прав. За первісних способів відбувається припинення прав в однієї особи (якщо вони існували), що спричиняє руйнування конструкції існуючого

правовідношення, і виникнення прав в іншого або того ж суб'єкта з одночасним виникненням нового правовідношення. У такому контексті перехід (шляхом передачі) абсолютних суб'єктивних прав являє собою похідне набуття прав носієм цивільного права (правонабувачем) на підставі правових можливостей праводавця, що супроводжується зменшенням обсягу прав останнього та пов'язується із залученням набувача як управненої особи в наявне абсолютне правовідношення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Носов Д.В. К вопросу о понятии «правопреемство» в гражданском праве. *Lex Russica*. 2006. Т. LXV. № 1. С. 162–166.
2. Черепяхин Б.Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву. Москва : Горюриздат, 1962. 162 с.
3. Носов Д.В. Правопреемство в российском праве : монография. Пермь : Пермский гос. нац. исслед. ун-т, 2013. 199 с.
4. Маньковский И.А. Правопреемство как процесс динамики гражданских правоотношений: существенно-содержательная характеристика. *Научный диалог*. 2013. № 7(19) : Экономика, право, политология. С. 115–131.
5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III (зі змінами) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (зі змінами) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
7. Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII (зі змінами) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642.
8. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 6 червня 2018 р. в судовій справі № 128/6226/13-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74630104> (дата звернення: 13.07.2022).
9. Эннекцерус Л., Кипп Т., Вольф М. Курс германского гражданского права / пер. с 13-го немец. изд. К.А. Граве, Г.Н. Полянской, В.А. Альтшулера ; под. ред., с предисл. и вводными замечаниями Д.М. Генкина, И.Б. Новицкого. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1949. Т. 1. Полуптом 1 : Введение и общая часть. Кн. 1 : Общая часть. 430 с.
10. Ставицький В.А. Договір про порядок володіння та користування спільним нерухомим майном за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 218 с.

УДК 343.98
DOI DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-7>

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОФІЗИЧНИХ МЕТОДІВ У СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Силенок К.П., здобувач ступеня доктор філософії,
науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
<https://orcid.org/0000-0001-9355-5010>

У статті розглянуто геофізичні методи, які можуть застосовуватись для проведення судово-експертних історико-археологічних досліджень. До геофізичних методів, які затребувані в ході проведення історико-археологічних досліджень, можна віднести магнітну розвідку, георадарний метод та електророзвідку методом томографії електричного опору. Як приклад застосування геофізичних методів наведено дослідження ранньослов'янського поселення поблизу м. Обухів. Геофізичні методи, на думку автора, за ступенем спільності й субординації відносяться до окремих методів, тобто таких, що використовуються в деяких (окремих) сферах наукових знань. Геофізичні методи, засновані на застосуванні різних фізичних методів, використовуються археологами з метою виявлення прихованих під поверхнею землі артефактів, як-от залишки будівель, поховань тощо.

Ключові слова: *судово-експертні історико-археологічні дослідження; геофізичні методи, судова експертиза, методи судової експертизи, об'єкти археологічного значення.*

Sylenok K.P. ON THE POSSIBILITY OF USING GEOPHYSICAL METHODS IN FORENSIC HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

The article discusses geophysical methods that can be used to conduct forensic historical-archaeological research. The geophysical methods that are in demand in the course of historical and archaeological research include magnetic exploration, ground-penetrating radar method, and electrical exploration using electrical resistance tomography. As an example of the application of geophysical methods, the study of an early Slavic settlement near the city of Obukhiv is given. In the opinion of the author, geophysical methods, by the degree of commonality and subordination, belong to separate methods, that is, those used in some (separate) spheres of scientific knowledge. Geophysical methods are based on the application of various physical methods used by archaeologists to detect artifacts hidden under the surface of the earth, such as the remains of buildings, burials, etc.

The purpose of the article is to analyze geophysical methods and the possibility of their application in forensic historical-archaeological research. The value of geophysical methods for forensic historical-archaeological research lies in the fact that with their help, and without excavation, it is possible to obtain very important data about the layout and dimensions of various ceramic structures, stone structures, defensive ditches, about the presence of household and residential pits, iron smelting and pottery furnaces, furnaces and many other objects. The possibility of applying geophysical methods during the forensic examination of land plots in order to establish the presence or absence of objects of archaeological importance in it can facilitate and speed up the work of the forensic expert archaeologist.

Key words: *forensic historical and archaeological research; geophysical methods, forensic examination, methods of forensic examination, objects of archaeological significance.*

Постановка проблеми. Судово-експертні історико-археологічні дослідження в Україні є новим напрямом, який перебуває на етапі становлення. Вчені активно працюють методологічну базу для проведення досліджень, поступово формується експертна практика із експертиз, які вже виконуються судовими експертами Міністерства юстиції України. Потреба у проведенні судової історико-археологічної експертизи зростає в умовах воєнного часу. Від рашистської агресії потерпають мирні жителі, їхнє майно, державне майно, а також культурна спадщина України. Пам'ятки археології, історії, культури та інші повсякчас руйнуються російськими загарбниками, адже вони містять інформацію про українську історію, національну ідентичність, культурний код тощо. Перед судовими експертами-археологами постає завдання встановити розмір завданої шкоди від пошкодження, руйнування або навіть знищення пам'яток археології.

Для проведення повного дослідження пам'ятки археології експерт користується широким спектром методів, які допомагають найбільш точно встановити ознаки пам'ятки, її хронологію, розміри об'єкту та розмір завданої шкоди. У даній статті увага звертається на геофізичні методи, які використовуються під час судово-експертних історико-археологічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У Європі ще у 1950-х роках вперше застосовані електричні методи опору і магнітометрія протонними приладами для вивчення археологічного середовища [1]. В Україні наукова традиція геофізичних, зокрема магнітних, досліджень археологічних пам'яток і визначення загальних підходів до археогеофізичної інтерпретації започаткована у 1960-х рр. археологом В.П. Дудкіним, геофізиком Г.Ф. Загнієм і О.М. Русаковим. Роботи в даному напрямку продовжені українськими геофізиками І.М. Кошелевим, М.М. Орлюком

та іншими. До числа найбільш видатних досягнень магнітної розвідки минулих років слід віднести результати досліджень найбільш відомих поселень трипільської культури в Черкаській області – Майданецького (площа зйомки 180 га) і Таллянків (230 га). Давні споруди, матеріали яких мають значно вищий електричний опір порівняно з ґрунтом, добре фіксуються за допомогою методів визначення електричного опору на пам'ятках Туреччини, Франції та інших країн [2]. Застосування геофізичних методів дозволило значно розширити коло вирішуваних археологічних задач. З появою високоточної квантової (це-зієвої) апаратури, яка дає можливість проводити ультрадетальні дослідження індукції геоманітного поля в русі, пошукова здатність методу різко зросла. Наразі вчені-археологи активно працюють з аномаліями низької інтенсивності (перші нанотесли), а отже, збільшилась ефективність застосування згаданих методів [3, с. 52].

Мета статті – проаналізувати геофізичні методи та можливість їх застосування у судово-експертних історико-археологічних дослідженнях.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати.

Методологія судової експертизи активно розвивається завдяки зусиллям найвідоміших учених минулого і сьогодення. Відомі роботи основоположників судово-експертних досліджень А.І. Винберга [4], О.Р. Шляхова [5] поклали початок зусиллям з пошуку прийнятних класифікацій методів, що відображають суть і зміст дослідження в галузі судової експертизи як науки. У даній статті ми не будемо детально зупинятися на класифікації методів судової експертизи. Зазначимо лише, що загальноприйнятою за ступенем спільності й субординації, яка, на нашу думку, є найбільш доречною, її можна використати для отримання уявлення про ієрархічність цієї побудови [6]:

1. Всеохоплюючий діалектичний метод і розглядувані на цьому рівні методи логіки (абстрагування, аналіз, синтез, порівняння, індукція, дедукція, ідеалізація, формалізація, аксіоматичний, системно-структурний методи, «метод чорної скриньки» тощо).

2. Загальні (загальнопізнавальні) методи: спостереження, вимірювання, описування, планування, експеримент, моделювання, побудова гіпотез, програмно-математичні методи тощо.

3. Окремі методи (інструментальні та допоміжно-технічні): судова фотографія (у тому числі мікрофотографія), мікроскопія, мас-спектроскопія тощо.

4. Спеціальні методи, функції яких виконують спеціалізовані (конкретні) методики вирішення певних експертних завдань [7, с. 28].

Геофізичні методи, на яких ми акцентуємо увагу у даному дослідженні, за вищенаведеною класифікацією відносяться до окремих методів, тобто таких, що використовуються в деяких (окремих) сферах наукових знань. Геофізичні методи, засновані на застосуванні різних фізичних методів, використовуються археологами з метою виявлення прихо-

ваних під поверхнею землі артефактів, як-от залишки будівель, поховань тощо. Частина геофізичних методів, які зараз активно використовуються в археології, першочергово використовувались для потреб у нафтовій та геологічній сферах. Згодом розширювалась сфера застосування згаданих методів у зв'язку з їхньою високою ефективністю.

Значення геофізичних методів для судово-експертних історико-археологічних досліджень полягає в тому, що за їх допомогою і без розкопок можна одержати дуже важливі дані про планування і розміри різних керамічних споруд, кам'яних конструкцій, оборонних ровів, про наявність господарчих та житлових ям, залізоплавильних та гончарних горнів, печей і багатьох інших об'єктів.

До геофізичних методів, які затребувані в ході проведення історико-археологічних досліджень, можна віднести магнітну розвідку, георадарний метод та електророзвідку методом томографії електричного опору. Найбільш розповсюдженим і найефективнішим методом археологічного пошуку є магнітна розвідка. Вона здійснюється шляхом вимірювання сумарного геоманітного поля та його компонентів за допомогою високочутливої апаратури. Джерелами магнітних аномалій можуть виступати будь-які тіла, намагніченість яких відрізняється від намагніченості ґрунту. Археологічні об'єкти – житла, горни, ями, рови, поховання тощо – викликають збурення геоманітного поля різної інтенсивності. Чутливість сучасної апаратури дозволяє впевнено реєструвати слабко-контрастні аномалії, забезпечуючи високу розрізність методу [8]. Проте, незважаючи на свою ефективність, у цього метода існують й недоліки, які полягають у відсутності даних про глибину знаходження різних предметів. Тобто у випадку його використання експерт отримує інформацію про наявність або відсутність певних об'єктів, але буде відсутня інформація про глибину різних культурних шарів.

Варто також звернути увагу на георадарний метод (георадіолокація або метод високочастотних електромагнітних зондувань), який дозволяє отримувати інформацію про параметри середовища, яка міститься в характеристиках електромагнітних хвиль, що відбиваються від структурних неоднорідностей. Радар надсилає електричні імпульси та вловлює хвилі, відбиті підземний об'єкт. Він ефективно працює в умовах міської забудови та на багатошарових пам'ятках. Пошук похованих об'єктів, дослідження стратиграфії та планіграфії пам'ятки складають класичне коло завдань археологічної георадіолокації [8]. Сучасні радарні комплекси дозволяють отримувати графічну інформацію безпосередньо на досліджуваній ділянці археологічної пам'ятки у вигляді радарограм (тривимірні зображення). Проте цей метод також має недоліки, пов'язані з визначенням глибини залягання певних об'єктів. Для більш точного прогнозу по глибині бажана прив'язка у вигляді контрольного розрізу (шурфу), що вже є, або металевого маркера, поміщеного на визначеній глибині.

Варто виділити також електророзвідку методом томографії електричного опору. Метод опору в модифікаціях електричних зондувань, заснований на відмінності електричних опорів різних типів гірських порід та ґрунтів, застосовується при вирішенні різноманітних завдань інженерної геології, екології та археології. Нові багатоелектродні системи спостережень, керовані польовим комп'ютером, дозволили перейти від одиничних електричних зондувань до щільних систем спостережень з багаторазовим використанням кожного електрода в процесі вимірювань. Описана технологія електророзвідувальних робіт отримала назву «електротомографія», або «томографія електричного опору». Електротомографія дозволяє за короткий час отримувати геоелектричні розрізи по профілям, за її результатами будують 2D- та 3D-моделі приповерхневої частини геологічного середовища [8].

Проте часто виникає перепона, що не дозволяє в повному обсязі використовувати геофізичні методи. Цією перепоною є великі фінансові витрати на використання згаданих методів. Дороге обладнання, яке необхідне для проведення досліджень, та нестача кваліфікованих спеціалістів, які б могли на ньому ефективно працювати, призводять до того, що методи, які б могли полегшити і пришвидшити проведення досліджень, застосовуються у випадках належного фінансування та переважно на великих за площею об'єктах.

Як приклад використання геофізичних методів наведемо дослідження ранньослов'янського поселення поблизу м. Обухів. Використання та результати магнітної розвідки описали вчені К.М. Бондар, І.В. Віршило, Р.В. Хоменко, О.В. Петраускас, Р.Г. Шискін, А.В. Скиба [3]. На перший погляд, процес магнітометричної зйомки є складним для розуміння, але сучасні технології дозволяють легко розібратися із механізмом роботи та швидко опрацювати дані. Автори використовували магнітометром КМ-8 в русі за системою паралельних профілів. Для зручності роботи земельну ділянку розподілено на квадрати розміром 50x50 м, час вимірювання кожного квадрату становив близько 2 годин. Напряму рух операторів обирали відповідно до особливостей рельєфу дослідної ділянки: обстежуючи західні квадрати, оператори рухалися зігзагом у напрямку схід-захід, північно-східні квадрати – зігзагом у напрямку північ-південь, південно-східні – паралельними треками з півдня на північ. Недоліком такого способу виконання польових досліджень є неможливість узгодити дані для квадратів, проміряних різними способами, без втрати археологічної інформативності магнітних карт. Обробку результатів вимірювань виконано за допомогою оригінального програмного забезпечення [3, с. 54].

У ході дослідження земельної ділянки методом магнітної розвідки виникла необхідність застосування також методу електричного опору для отримання інформації про глибину аномалій (імовірно-виявлених об'єктів). Таким чином, структуру джерела однієї з археологічно перспективних аномалій,

попередньо виділеної за магнітними даними, досліджено електричним методом. Електричні дослідження виконані в модифікації вертикального електричного зондування (ВЕЗ) на постійному струмі. Значення електричного опору (r), отримані в результаті пошарової обробки даних ВЕЗ для однакових розносів живильної лінії АВ, представлені у вигляді планів ізоліній r . Схема рельєфу ділянки була створена за набором точкових вимірів координат і висот точок GPS-навігатором Garmin Summit з вбудованим альтиметром, що забезпечує роздільну здатність по висоті та координатам 1 м. Середня відстань між сусідніми точками рейсових вимірів складала близько 6 м. [3, с. 54].

За результатами використання геофізичних методів на ранньослов'янському поселенні поблизу м. Обухів вчені більш точно виявили місцезнаходження об'єктів, які мають історичне, археологічне тощо значення. Важливим аспектом є те, що застосовувались одразу декілька методів, які доповнили дані один одного. Таким чином, прогалани в даних, які можуть виникнути при використанні магнітної розвідки, доповнилися інформацією від методу електричного опору.

Можливість застосування геофізичних методів під час судово-експертного дослідження земельних ділянок з метою встановлення наявності або відсутності в ній об'єктів археологічного значення може полегшити та пришвидшити роботу судового експерта-археолога. Терміни виконання судових експертиз мають відповідати встановленим вимогам, а використання сучасних технологій сприяє дотриманню норм. Швидкість та якість виконання судово-експертного історико-археологічного дослідження також мають суттєве значення, у випадку, наприклад, відведення земельної ділянки у приватну власність для будівництва на ній або використання для сільськогосподарських потреб. У разі встановлення наявності об'єктів археологічного значення на певній земельній ділянці розорювання її буде означати пошкодження, руйнування або навіть знищення об'єкта – діяння, які відповідають об'єктивній стороні складу злочину, передбаченого ст. 298 КК України [9] «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини».

Висновки. Із вищенаведеного можна стверджувати, що під час класифікації за ступенем спільності й субординації геофізичні методи відносяться до окремих методів. Серед геофізичних методів в історико-археологічних дослідженнях найбільш затребуваними є магнітна розвідка, георадарний метод та електророзвідка методом томографії електричного опору. Ефективність їх застосування залежить від багатьох умов, пов'язаних з якістю використовуваної апаратури, професійними навичками дослідника, особливостями конкретної ділянки місцевості тощо. Найбільш якісні результати у ході проведення дослідження можна отримати, застосовуючи по чергово декілька методів, які доповнюють один одного. За допомогою геофізичних

методів є можливість одержати дуже важливі дані про планування і розміри об'єктів історико-археологічних досліджень і без проведення розкопок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Aitken M.J. *Physics and Archaeology*, 2nd Ed. Oxford : Clarendon Press, 1974.
2. Papadopolous N.G., Tsourlos P., Sarris A. Two-dimensional and three-dimensional resistivity imaging in archaeological investigations. *Archaeological Prospection*. 2006. № 13. P. 163–181.
3. Бондар К.М., Віршило І.В., Хоменко Р.В. Геофізичні дослідження ранньослов'янського поселення поблизу м. Обухів. *Теоретичні та прикладні аспекти геоінформатики*. 2010. С. 52–61.
4. Винберг А.И., Шляхов А.Р. Общая характеристика методов экспертного исследования. *Общее учение о методах судебной экспертизы*. ВНИИСЭ, 1977. Вып. 28. С. 54–94.
5. Шляхов А.Р. О классификации методов судебной экспертизы. *Рефераты науч. сообщ. на теор. семинаре – криминалистических чтениях*. ВНИИСЭ, 1977. Вып. 18. С. 3–11.
6. Винберг А.И., Шляхов А.Р. Общая характеристика методов экспертного исследования. *Общее учение о методах судебной экспертизы*. ВНИИСЭ, 1977. Вып. 28. С. 54–94.
7. Основи судової експертизи : навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад.: Л.М. Головченко, А.І. Лозовий, Е.Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків, 2016. 928 с.
8. Геофізичні методи досліджень історико-культурної спадщини. URL: <https://scp.knu.ua/ua/kataloh-innovatsiinykh-proektiv-3/575-heofizychni-metody-doslidzhen-istoryko-kulturnoi-spadshchynu> (дата звернення: 22.10.2022).
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.10.2022).

УДК 343.8

DOI DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-8>

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЗАСУДЖЕНИХ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Шкута О.О., д.ю.н.,
завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін, професор
Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ

У статті проведено системний аналіз чинних нормативно-правових актів та позицій вітчизняних вчених у галузі пенітенціарного права, спрямованих на дослідження проблем безпеки засуджених у місцях несвободи України в умовах воєнного стану.

Автор доводить, що детермінантів виникнення загроз особистій безпеці засуджених у місцях несвободи в умовах воєнного стану багато. Важливим засобом реалізації прав засуджених на безпеку є створення достатніх, дієвих законодавчих механізмів відповідного правового регулювання, спрямованих на забезпечення особистої безпеки засуджених у місцях несвободи України в умовах воєнного стану.

Ключові слова: особиста безпека засудженого, місце несвободи, воєнний стан.

Shkuta O.O. PROBLEMS OF ENSURING THE SECURITY OF CONVICTS IN PLACES OF LOCATION OF LIBERTY IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

The article carries out a systematic analysis of current normative legal acts and the positions of domestic scientists in the field of penitentiary law aimed at researching the problems of the safety of convicts in places of deprivation of liberty in Ukraine under martial law.

A number of provisions of normative legal acts and positions of scientists regarding the definition and content of the right of a convicted person to personal safety are analyzed.

Statistical data indicate a number of negative phenomena regarding the provision of the right to personal security of convicts under martial law, in particular, they include: the declarative nature of certain provisions regarding the return of convicts who remained on the territory of the ARC and ORDLO since 2014; the absence of a mechanism for the evacuation of military personnel from temporarily occupied territories; ensuring the realization of the rights of more than 3,000 convicts who are kept in prisons in an uncontrolled territory remains outside the scope of legal regulation; committing such criminal and military offenses against convicts as intimidation, violence, torture and murders, movement of prisoners in an unknown direction; coercion to obtain citizenship; the use of prisoners for forced, irregular labor, for participation in military operations and as "human shields"; the use of the material and technical base and the territory of the Ukrainian Armed Forces for the accommodation of personnel of the Russian military, military equipment, equipment and ammunition.

An important means of realizing the rights of convicts to safety is the creation of sufficient, effective legislative mechanisms of appropriate legal regulation aimed at ensuring the personal safety of convicts in places of deprivation of liberty in Ukraine under martial law.

Forms of ensuring the convict's right to personal safety under the condition of the introduction of martial law in the state are: regulatory and legal regulation of the convict's personal safety; normative confirmation of the criteria for the personal safety of the convicted person by the administration of the institution of execution of punishments; transfer of the convict to more secure premises of the colony; taking measures to eliminate the danger; resolution of the issue of the further place of serving the punishment of the convicted person and others.

Key words: personal safety of the convict, places of imprisonment, martial law.

Постановка проблеми. Військова агресія Російської Федерації (далі – РФ), починаючи з 2014 року, та її активна фаза, проголошення 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану, стали причиною того, що велика частина установ виконання покарань (далі – УВП) опинилася в окупації чи зоні бойових дій.

Статистичні данні станом на 01.01.2015 року свідчать про зменшення кількості осіб, які перебувають в УВП, на 42% від загальної кількості таких осіб – 73 431 тис. Зокрема, даний факт свідчить про те, що майже всі засуджені, які утримувалися в УВП, що територіально розміщувалися на тимчасово окупованих РФ територіях, не були евакуйовані на територію, підконтрольну Україні, та опинилися в ситуації т.з. «правової невизначеності». Загалом, із території ОРДЛО було повернуто всього 186 засуджених осіб, з АРК – 12 засуджених. Дана обставина стала значним дестабілізую-

чим фактором не тільки для Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС), Міністерства юстиції України, а й для українського суспільства в цілому [1].

Забезпечення безпеки осіб, які відбувають кримінальне покарання у місцях несвободи Мініюсту України, відноситься до одних із пріоритетних напрямів державної політики із сфері виконання кримінальних покарань.

На нашу думку, актуальним наразі є питання дослідження проблеми забезпечення безпеки осіб, які відбувають кримінальне покарання у місцях несвободи Мініюсту України, в умовах воєнного стану, адже питання безпеки – це важливий показник психологічної напруженості в колективі та індикатор взаємовідносин між персоналом місця несвободи та засудженим. Наразі особливе значення також мають негативні явища та процеси, які відбуваються в кримінально-виконавчій системі

України загалом та на тимчасово окупованих українських територіях зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій даної теми. Теоретичною базою до написання даної статті послужили праці вітчизняних вчених в області пенітенціарного права: Ю.В. Бауліна, І.Г. Богатирьова, В.І. Борисова, В.В. Голіни, Б.М. Головіна, В.К. Грищука, І.М. Данишина, Т.А. Денисової, О.М. Джужі, В.М. Дрьоміна, О.Г. Колба, І.О. Колба, В.Я. Копельського, І.М. Копотуна, В.А. Меркулової, І.І. Митрофанова, М.І. Мичка, Є.С. Назимка, М. В. Руденка, М.В. Романова, Р.М. Підвисоцького, А.Х. Степанюка, В.М. Трубникова, О.Т. Устюжанінової, О.О. Шкути, І.С. Яковецька ін., результати наукових досліджень яких прямо чи опосередковано стосуються питання безпеки засудженого в місцях несвободи за умови воєнного стану та створюють теоретико-практичні передумови дослідження даного правового інституту кримінально-виконавчого права.

Постановка мети та завдань. Метою статті є дослідження правових та наукових джерел у сфері правового регулювання безпеки засудженого в місцях несвободи за умови воєнного стану та науковий аналіз поняття даного правового інституту кримінально-виконавчого права.

Дослідницькими завданнями є:

1) проаналізувати передумови та підстави порушення права на особисту безпеку засуджених в умовах воєнного стану;

2) визначити форми порушення права засудженого на особисту безпеку в умовах воєнного стану;

3) охарактеризувати проблеми та напрями їх подолання у сфері забезпечення права засудженого на особисту безпеку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження безпеки засудженого в місцях несвободи України в умовах воєнного стану сьогодні є надзвичайно актуальною проблемою не тільки для науки кримінально-виконавчого права, а й для практики його застосування.

Специфіка воєнного стану зумовлює вжиття додаткових контрольних заходів відповідних державних та недержавних органів щодо гарантування безпеки в місцях несвободи як для засуджених, так і для персоналу.

Ми погоджуємося з думкою І.О. Колба, який зауважує, що правовий та правозастосовний рівень кримінально-виконавчої галузі прав не передбачає системи реальних гарантій забезпечення особистої безпеки засуджених в період відбування покарання [2, с. 77], а особливо в умовах воєнного стану.

Правовою основою забезпечення безпеки засудженого в місцях несвободи України виступають:

1) Конституція України закріплює такі положення у сфері гарантування безпеки:

– «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3) [3];

– «Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду» (ст. 63) [3].

2) ст. 10 Кримінально-виконавчого кодексу України, яка закріплює «Право засуджених на особисту безпеку» [13];

3) Закон України «Про попереднє ув'язнення» [14];

4) Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [15];

5) відповідні підзаконні нормативно-правові акти ДКВС України.

У своїх працях О. Яворська слушно зауважує, що права засуджених осіб відповідають конституційним правам людини за окремими законодавчо-визначеними на рівні законів обмеженнями, тому такі обмеження не можуть встановлюватися підвідомчими нормативно-правовими актами [4, с. 107]. Проте слід зауважити, що в умовах воєнного стану дана ситуація, на жаль, кардинально змінюється, і далеко не в найкращий бік.

Так, із моменту тимчасової окупації АРК та частини Луганської і Донецької областей у 2014 році певні законодавчі кроки щодо вирішення даної проблеми безпеки засуджених в місцях несвободи було зроблено лише наприкінці 2018 року. Зокрема, Постанова Кабміну України затверджує «Порядок проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану» (від 07.11.18 р. № 934) [5].

На жаль, як показала практика 2022 року, вказаний вище Порядок, яким задекларовано механізм проведення, у разі введення правового режиму воєнного стану, обов'язкової евакуації затриманих осіб, підозрюваних, обвинувачених осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід – тримання під вартою, засуджених осіб (військовослужбовців), які відбувають такі покарання, як арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі, що перебувають в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах, установах виконання покарань, гауптвахтах та дисциплінарному батальйоні, а також осіб, які перебувають у спеціальних палатах закладів охорони здоров'я та кімнатах для тимчасово затриманих військовослужбовців Збройних Сил, розташованих у місцевостях, наближених до районів, де ведуться бойові дії, до відповідних установ для попереднього ув'язнення та виконання покарань, які розташовані в безпечній місцевості [5] – в реальних умовах воєнного стану залишився малоефективним, зважаючи на те, що з моменту повномасштабного вторгнення РФ із зони проведення бойових дій та лінії зіткнення було евакуйовано лише десять УВП, а саме з території Донецької, Луганської, Харківської та Запорізької областей. На території Херсонської області всі УВП, включаючи СІЗО, залишилися в окупації та під контролем РФ.

За офіційними даними Управління розвідки Міноборони України, окупанти вивезли засуджених осіб, які відбували кримінальне покарання у виправній колонії № 10 (с. Дар'івка Херсонської обл.), та персонал колонії до виправних колоній № 7 (с. Стара Збур'івка Херсонської обл.) та № 90 (м. Херсон). Територію та матеріальну базу виправної колонії

№ 10 російські військові використовують як місце проживання свого особового складу та розміщення військової техніки.

Військова агресія РФ поставила перед ДКВС Міністерства юстиції України нові завдання, основними з яких є забезпечення прав та безпеки засуджених, ув'язнених і персоналу УВП.

За оцінками українських та міжнародних правозахисних організацій, в пенітенціарних установах, які знаходяться на території, непідконтрольній Україні, внаслідок повномасштабного вторгнення РФ утримується майже 3 тис. засуджених, у зв'язку із чим забезпечення реалізації їхніх прав залишилося поза межами правового регулювання [1].

Серед наукових підходів до розуміння поняття та змісту особистої безпеки засудженого слід відзначити такі:

1) особиста безпека засудженого – це таке становище учасника кримінально-виконавчих правовідносин, що дозволяє йому успішно реалізовувати власні права та інтереси за умови відсутності проявів агресії, свавілля та загрози з боку інших учасників даних правовідносин (М.В. Романов) [8];

2) особиста безпека засудженого забезпечується в межах норм кримінально-виконавчого законодавства шляхом застосування заходів матеріально-технічного, організаційно-управлінського характеру, силових та інших заходів, які спрямовані на захист від протиправних покарань права засудженого на життя, здоров'я, права на власність та створення відповідних умов відбування засудженим кримінального покарання та досягнення його мети (І.Г. Богатирьов) [11, с. 120–121];

3) особиста безпека засудженого гарантується та захищається державою в особі відповідних державних органів, які в т.ч. спрямовують свої зусилля на протидію можливим правопорушенням в установах виконання покарань» (І.С. Яковець) [9, с. 37].

До основоположних проблем в умовах окупації можна віднести правову ізоляваність та контроль окупаційних військ УВП, що призводить до:

1) повного нехтування прав засуджених та персоналу УВП;

2) залякування, насильства, катування та вбивств;

3) переміщення ув'язнених у невідомому напрямку;

4) примушування до отримання громадянства;

5) звільнення окремих категорій ув'язнених від відбування кримінального покарання або звільнення їх з-під варті;

6) використання ув'язнених для примусової, ненормованої праці, для участі у військових діях та в ролі «живого щиту»;

7) використання матеріально-технічної бази та території УВП для розміщення особового складу військових РФ, військової техніки, обладнання та боєприпасів [1].

Основа правового статусу засудженого включає в себе і право на особисту безпеку та механізм його гарантії і реалізації [7].

До основних проблем, які потребують вирішення в період окупації, слід віднести:

1) системні порушення прав людини і громадянина під час відбування терміну ув'язнення в УВП;

2) відсутність евакуації засуджених та ув'язнених з УВП, які знаходяться в окупації, на лінії ведення бойових дій та розмежування;

3) фінансування УВП та персоналу;

4) гуманітарна криза пенітенціарної системи під час воєнного стану;

5) облаштування укриття в УВП;

6) складність у застосуванні інституту дострокового звільнення осіб;

7) неможливість фіксації воєнних злочинів в УВП;

8) обмежений доступ інститутів громадянського суспільства до механізму підтримки та допомоги пенітенціарній системі під час воєнного стану [1].

Формами забезпечення права засудженого на особисту безпеку за умови введення в державі воєнного стану є: нормативно-правове регулювання особистої безпеки засудженого; нормативне закріплення критеріїв особистої безпеки засудженого адміністрацією установи виконання покарань; переведення засудженого у більш безпечні приміщення колонії; вжиття заходів щодо усунення небезпеки; вирішення питання про подальше місце відбування покарання засудженим та інше [7].

Отже, враховуючи актуальність питання забезпечення безпеки засудженого в місцях несвободи України, ми можемо визначити такі основні шляхи вирішення наявних проблем у даній сфері:

1. Унормування задекларованого ст. 105 КВК України режиму особливих умов у колоніях до сучасних умов, які склалися під час воєнного стану та окупації частини УВП.

2. Повна фіксація та відповідне процесуальне реагування на виявлені порушення прав людини та громадянина, що сталися під час відбування кримінальних покарань в УВП.

3. Прийняття відповідного НПА регулюючого механізму проведення евакуації УВП перед можливою їх окупацією та під час воєнного стану.

4. Забезпечення відповідного належного фінансування пенітенціарної системи України.

5. Відповідна адміністративно-інформаційна підтримка засуджених та ув'язнених та персоналу УВП.

6. Створення ефективного механізму евакуації засуджених та персоналу УВП на підконтрольну територію України [1].

Таким чином, право засудженого на безпеку в місцях несвободи в умовах воєнного стану – це врегульована відповідним законодавством та забезпечена адміністрацією і персоналом установи виконання покарань система гарантій та механізм реалізації прав, свобод та законних інтересів засудженого до позбавлення волі в умовах воєнного стану.

Висновок. Гарантія та забезпечення права засуджених осіб на особисту безпеку в умовах воєнного стану реалізується у сфері повноважень органів і установ виконання покарань України та шляхом правозастосовної діяльності представників УВП. Важливим засобом реалізації права засудженого на

особисту безпеку в умовах воєнного стану є створення відповідного правового механізму його гарантування та реалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Українські тюрми під час війни. URL: <https://cripo.com.ua/gangsters/ukrayinski-tyurmy-pid-chas-vijny/> (дата доступу: 02.10.2022).
2. Колб І.О. Форми та засоби забезпечення права засуджених до позбавлення волі на особисту безпеку. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2012. № 2(81). С. 76–82.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 1413.
4. Яворська О. Щодо визначення поняття особистої безпеки засуджених у виховних колоніях України. *Підприємство господарство і право*. 2016. № 3. С. 107–109.
5. Про затвердження Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення в разі введення правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 07.11.2018 № 934 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2018-%D0%BF#Text> (дата доступу: 02.10.2022).
6. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>. (дата доступу: 05.10.2022)
7. Шкута О.О. Проблема безпеки засуджених в місцях несвободи Міністерства юстиції України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2020 № 2 С. 146–151. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DB

N=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvdduvs_2020_2_25 (дата доступу: 11.10.2022).

8. Романов М.В. Право засудженого на особисту безпеку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2014/46.pdf. (дата доступу: 03.10.2022).
9. Кримінально-виконавчий кодекс України : науково-практичний коментар / А.Х. Степанюк, І.С. Яковець ; за заг. ред. А.Х. Степанюка. Харків : Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
10. Кримінально-виконавче право України : підручник / О.М. Джужа, І.Г. Богатирьов, О.Г. Колб та ін. ; за заг. ред. О.М. Джужі. Київ : Атіка, 2010. 752 с.
11. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавче право України : підручник. Київ : Правова єдність, 2008. 352 с.
12. Колб І.О., Джужа О.М. Про деякі особливості реалізації на практиці кримінологічної характеристики злочинів, що вчиняються засудженими у виді позбавлення волі. *Актуальні питання реформування правової системи: зб. матеріалів XIII Міжн. наук.-проект. конф. (м. Луцьк, 24-25 червня 2016 року)*. Луцьк : Вежа. Друк, 2016. С. 265–267.
13. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата доступу: 05.10.2022).
14. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата доступу: 05.10.2022).
15. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата доступу: 06.10.2022).

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Збірник наукових праць

Серія ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Випуск 2

Коректура – *Н.С. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка – *Н.С. Кузнєцова*

Формат 64x90/8. Гарнітура Pragmatica.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 4,65.
Замов. № 1019/221. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.